

DOWN TO **earth**

milieu | mensen | meningen

 milieudefensie
voor veranderaars

Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 12 | februari 2021

63

Mens vs. multinational

Dit keer winnen wij

TEGELTERREUR
bedreigt biodiversiteit

TE DRUK
in het bos

GROEN DOEN
samen in het buurthuis

Aan het woord | **Jules Verne**

*“Alles wat de mens kan bedenken,
kan hij ook waarmaken.”*

Met dit (nog onuitgevoerde) ontwerp om plastic afval uit de oceanen op te ruimen, won de Slovaakse Lenka Petráková de Grand Prix Award for Architecture and Innovation of the Sea.

1. Rinske Bijl, *freelancer*. 2. Vincent Bijlo, *column*. 3. Michiel Bussink, *Recept*. 4. Carolien Ceton, *hoofredacteur*. 5. Robert Elsing, *fotograaf*. 6. Renske de Greef, *strip*. 7. Dewi Gigengack, *De Activist*. 8. Anne Havelaar, *freelancer*. 9. Rosa Hofgärtner, *freelancer*. 10. Hidde Jansen, *freelancer*. 11. Wendy Koops, *Media*. 12. Mirjam van der Linden, *fotograaf*. 13. Marjan Peters, *art-direction en vormgeving*. 14. Bas van der Schot, *cartoon*. 15. Thomas van Slobbe, *recensie*. 16. Pépé Smit, *illustrator Uitgesproken*. 17. Ike Teuling, *freelancer*. 18. Roos van Tongerlo, *redacteur*. 19. Myrthe Verweij, *Kort*. 20. Hilde Wijnen, *Consument*.

Tori Tsui waarschuwt voor 8 persoonsverheerlijking

Met haar 30.000 volgers is Tsui zeker geen onbekende naam in de milieubeweging. Maar we moeten stoppen individuen op een voetstuk te plaatsen, vindt zij. De mensen die het meest geraakt worden door klimaatverandering hoor je nu te weinig. Daarom roep ze andere influencers op: *pass the mic!*

22 Van tegels naar egels

We vinden het in Nederland maar wat lastig om de natuur aan de natuur over te laten. Dat lijkt een onschuldige volkstrekje, maar ons bladblazen, betegelen, maaien en verpotten zijn een groot gevaar voor de biodiversiteit. “Mens, trek je handen er wat meer van af!”

28 Code Rood

Rustig was het natuurlijk al nooit in de Nederlandse bossen. Maar nu kroegen en winkels gesloten zijn, stromen de bossen pas echt goed vol. Boswachters slaan alarm. Kan de natuur de drukte nog wel aan?

14 Tegen verspilling, voor elkaar

Zeker tijdens de coronacrisis is brood op de plank lang niet voor iedereen vanzelfsprekend. Net als een praatje of gezelligheid. Huis van de Wijk ‘t Blommetje in Amsterdam Nieuw-West slaat twee vliegen in één klap: zij gaan voedselverspilling tegen met gezelligheid.

21 De Activist Podcastmakers

Het medium voor tijdens een pandemie: de podcast. Podcaster Tess Schram deelt haar dilemma’s, in de hoop dat anderen ook duurzame keuzes durven maken. Janno Lanjouw vertelt over vis, omdat er zoveel meer is dan altijd maar die zalm, tonijn en kabeljauw. En Stefan Plugge neemt de luisteraars mee naar buiten, om de natuur te leren waarderen.

Tekst: Dewi Gigengack Beeld: Robert Elsing

18 Het kan dus wel

Wat taboe leek, zelfs internationaal, wordt in Nederland bespreekbaar: multinationals worden aansprakelijk gesteld voor hun daden, waar dan ook ter wereld. Directeur van Milieudefensie Donald Pols over de Klimaatzaak, Shell Nigeria, en de toekomst: “Jonge mensen leggen de verantwoordelijkheid terecht bij generaties voor hen. Ze mogen van ons eisen dat we die verantwoordelijkheid nemen.”

32 Vissers in verzet

Door werkzaamheden van Boskalis zien vissers in Indonesië hun inkomsten verdampen. Het Nederlandse miljarden-bedrijf wijst iedere verantwoordelijkheid af. “De protesten zijn een probleem van de Indonesische overheid.”

44 Hoe groen is groen beleid?

Het lijkt een gemakkelijk voornemen: groen stemmen bij de Tweede Kamerverkiezingen. Maar de ene groene ambitie is de andere niet. Milieu-defensie ontwikkelde een speciale verkiezingstool, die je inzicht geeft in de subtiele verschillen in groene beleidsplannen van de politieke partijen. Probeer ‘m uit!

en verder

- 02 Het citaat: Plastic uit zee
- 06 Brieven
- 06 Schot
- 07 Strip
- 10 Kort
- 12 Groene maatregelen
- 13 Commentaar: Klein verzet
- 38 Recensie: *Boer doet leven*
- 39 Media: *Ainbo*
- 41 Recept: Vruchtenbrood
- 42 Consument: Slapen
- 47 Vincent Bijlo belt Zwijn

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearthmagazine.nl of per post: Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Nachttrein

Vroeger, ongeveer 50 jaar geleden, gingen wij met de slaaptrein vanuit Roosendaal naar de Franse kust op vakantie. Het was altijd een heerlijke reis: slapen, vertier in de avond, inclusief eten en drinken. Helaas is dat al jaren niet meer mogelijk; mensen worden gedwongen om met de auto of het vliegtuig te reizen. Jammer! Op allerlei fronten zou het een voordeel zijn om nachttreinen te laten rijden naar, bijvoorbeeld, de Spaanse kusten.

M. M. van Zwan op downtoearthmagazine.nl

Regionaal

Prachtig en belangrijk verhaal van Katja Keuchenius over die tuin-initiatieven in de VS in *Down to Earth* #62. Zal ook hier verder gaan groeien, want we zullen veel meer regionaal moeten gaan doen. Ik pleit voor ‘radicale regionalisering’,

google het maar. Al dat gesleep en gevlieg over de Aarde is zowel sociaal als ecologisch uitermate schadelijk.

Jan Juffermans op downtoearthmagazine.nl

1989

Hoewel de deadline voor het komende nummer wellicht inmiddels is verstreken, wil ik jullie enkele artikelen uit *De Tijd* van 1989 (!) niet onthouden. Waarschijnlijk zijn deze artikelen de aanleiding geweest dat ik lid werd van Milieu-defensie. Opmerkelijk om te zien hoe actueel hedendaagse items (landbouw!) toen al waren! En verbijsterend om te zien dat er sindsdien zó weinig is veranderd, hoe groot de noodzaak decennia geleden al was.

Hartelijke groet, Fedde

Jongeren

Prima die betrokkenheid van jongeren op gebied van klimaat! Nog een vraag: in hoeverre geldt die betrokkenheid ook voor biodiversiteit (wereld) en het landschap (in Nederland)?

Met vriendelijke groet, Gerrit Krajenbrink

Niks nieuws

Kerstboompje uit de tuin halen en weer terugzetten (al jaren). Vroeger vaak op de autoslaaptrein naar Narbonne. Lekker vegetarisch eten met de kerst. Dus niks nieuws onder de zon (reactie op de nieuwsbrief van *Down to Earth*). En beste Anne (interview met Anne Chatrou van Jongeren Milieu Actief in *Down to Earth* #62), te zijner tijd wel je studie afmaken hoor! Succes en veel plezier als voorzitter.

Groeten,

Leo Huijsen uit Ouddorp

Omissie

Met veel plezier heb ik het artikel gelezen over het tellen van insecten, *Down to Earth* #62. Wat me echter enorm verbaast, is dat de soortenorganisaties SoortenNL, het NEM en de NDFF niet genoemd worden. Alleen de Vlinderstichting wordt genoemd, maar de structurele monitoring van onze natuur waar wij de afgelopen 30 jaar voor garant staan en daarbij 100.000 vrijwilligers verenigen worden niet vermeld. Een grote omissie. Ik hoor graag hoe dat kan gebeuren.

Met vriendelijke groet, Rob van Westrienen

6 NIEUWE BOSDIEREN

VERGEET HERTEN EN EEKHOORNS: IN CORONATIJD WORDT HET BOS BEVOLKT DOOR HEEL ANDERE DIERSOORTEN

1. DE VERGADERTIJGER

STEVEN, SCHRAP DIE ORDER, OKÉ? GEWOON SCHLUSS, WE'RE DONE. HM, WAT? TUURLIJK, ONDERTUSSEN LEKKER MET MIJN STAPPEN BEZIG HOOR, MOET TOCH DIE 12.000 AANTIKKEN HÈ

2. HET GEZELLIGHEIDSDIER

TJA, WAT VALT ER TE VERTELLEN HÈ? HET IS GEWOON HEEL SAAI ALLEMAAL. MAAR IK MAG NIET KLAGEN HOOR. JA, GEKKE TIJDEN HOOR. HEEL GEK. EN SAAI. ZO FIJN OM WEER EVEN BUGEPRaat TE HEBBEN!

3. DE HERDERSHOND

JONGENS, JONGENS, LUISTER NOU HÉÉL... NEE TOM, NIET IN DIE BOOM... MIA! WAT ZEI IK NOU! GEEN SCHORS ETEN!!

4. DE STRESS-KIP

NOU, NATUUR... KOM MAAR OP. WORK YOUR MAGIC. MAAK MIJN HOOFD LEEG! EN DAARNA OOK NOG EEN BRILJANTE CREATIEVE INVAL VOOR DIE WERK-OPDRACHT EN EEN LEVENSV ERANDEREND INZICHT A.V.B.

5. DE MAMIL

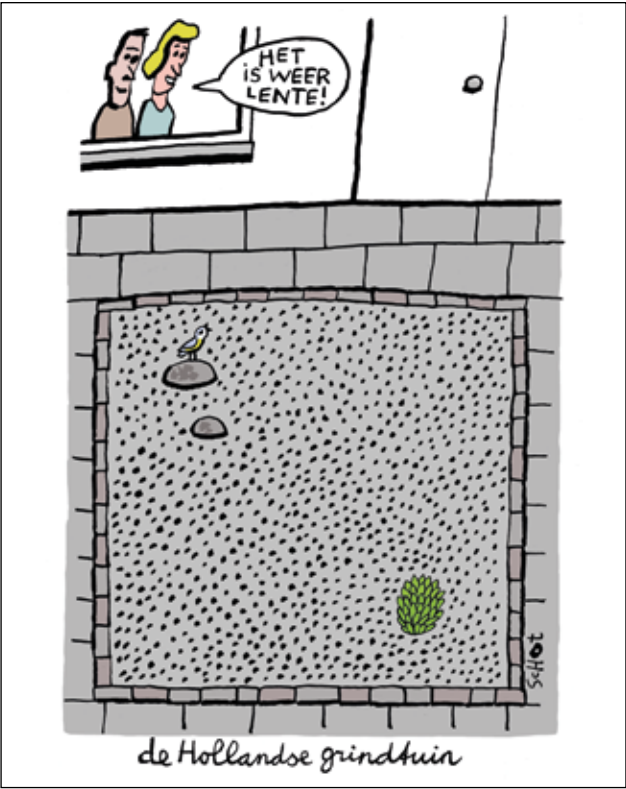
AAN DE KANT!

6. DE SLODDERVOS (HOPELIJK SPOEDIG UITGESTORVEN)

GOD WAT IS DE NATUUR TOCH HEERLIJK HÈ MENSEN! SMAK SMAK JAAAA EN ZO LEKKER FRIS OOK. KRIJG JE HELEMAAL EEN OPGERUIMD GEVOEL VAN, ZO EVEN HIER RONDLOPEN!

EEKHOORN! KOND-MIJN! WOLF! WAAR ZIJN JULLIE NOU?!

“De klimaatbeweging heeft niet nog een persoonlijkheidscultus nodig”

Met haar online initiatief *Pass the Mic* richt klimaatactivist **Tori Tsui** zich tot machtige mensen als **Sir David Attenborough**. Zij zouden hun miljoenen volgers op sociale media aan klimaatactivisten moeten geven uit gebieden die het meest worden geraakt door klimaatverandering. Tekst **Rosa Hofgärtner** Beeld **Pépé Smit**

Tori Tsui (27), klimaatactivist en schrijver uit Hongkong, is met haar ruim 30.000 volgers op Instagram een echte klimaat-influencer. “Juist nu het door de pandemie moeilijk is om de straat op te gaan, zijn sociale media belangrijk voor de klimaatbeweging om gesprekken te blijven voeren, bewustwording te creëren, te mobiliseren en te groeien.” Vanuit haar woonplaats Bristol probeert ze bij haar volgers gesprekken op gang te brengen over online representatie binnen de klimaatbeweging.

Waarom koos je voor Instagram-activisme?

“Ik wilde natuurfotograaf worden, en deelde mijn fotografie op Instagram. Met die foto's probeerde ik te laten zien op welke manieren dieren en ecosystemen bedreigd worden. Ik werd steeds politieker. Eerst nog in combinatie met de natuurfotografie, maar uiteindelijk deelde ik vooral mijn persoonlijke gedachten over de klimaatcrisis en de klimaatbeweging.

Begrijp me niet verkeerd: ik denk nog steeds dat binnen de klimaatcrisis de afnemende biodiversiteit een van de grootste problemen is, maar als intersectionele klimaatactivist wil ik het ook hebben over gemeenschappen van mensen die net zo goed worden bedreigd door de klimaatcrisis en over het systeem dat de crisis heeft veroorzaakt.”

Wat deel je nu op je account?

“Ik vind dat er binnen de klimaatbeweging nog niet genoeg ruimte is voor de herverdeling van macht. We hebben niet nog een persoonlijkheidscultus nodig. Neem Greta

Thunberg: we weten dat haar acties activerende toegankelijk hebben gemaakt voor veel jongeren, maar op de lange termijn is die vorm niet houdbaar. Zo veel aandacht voor één persoon legt niet alleen een onbeschrijflijke druk op een tiener, het maakt ook dat we enorme verwachtingen scheppen van zogenaamde ‘leiders’ van de beweging. Ook van hoe een leider eruit zou moeten zien, en iedereen die deel uitmaakt van de beweging. Dat kan mensen vervreemden. Als de beweging niet inclusief is, of lijkt, ook niet op sociale media, wordt het onmogelijk om aan een rechtvaardige toekomst te werken. Bovendien: als je individuen op een voetstuk plaatst, zullen ze altijd teleurstellen – hoe perfect ze ook zijn. We horen mensen vaak zeggen dat Greta hun hoop geeft, maar vinden ze dat niet ook van collectieve actie? Inspireert dat niet net zo? Dit soort discussies wil ik voeren. Je hoeft niet op één persoon te bouwen, je kunt samen met je gemeenschap deel uitmaken van een beweging van hoop en verandering.”

Ben jij zelf niet zo'n leider, dan?

“Het is een paradox: ik pleit voor meer diversiteit in de stemmen binnen de klimaat-

beweging en juist daarom krijg ik meer volgers. Ik weet nog niet precies hoe ik daarmee moet omgaan, maar het gaat me altijd om wat het beste is voor de beweging als geheel. Dan gebruik ik nu liever mijn rol en mijn volgers om daar een gesprek over op gang te brengen, dan dat ik stop. *You're doomed if you do, and doomed if you don't*. Dus blijf ik vragen stellen: hoe kunnen we ervoor zorgen dat we verschillende stemmen in de beweging vertegenwoordigen? En dat mensen hun privileges gebruiken, maar niet misbruiken? Vandaar het *Pass The Mic*-initiatief.”

Hoe werkt Pass The Mic?

“Het begon met Sir David Attenborough. Er was door het marketingteam besloten om van de ene op de andere dag met zijn account met 6,2 miljoen volgers te stoppen. Daartegen kwamen we in actie met een online petitie: we wilden hem ervan overtuigen zijn volgers aan anderen te geven. Ik zie stoppen echt als een enorme verspilling van zo'n platform: sociale media zijn nodig om te onderwijzen en te mobiliseren. En zeker in een pandemie is het een zeer krachtig middel om de klimaatbeweging in leven te houden. Zijn account werd gebruikt om

onze planeet te promoten, maar de mensen die het meest vechten voor onze planeet krijgen geen aandacht. Het was sowieso een vrij absurde situatie: Attenborough wist überhaupt niet eens wat Instagram was, hij is 94 jaar oud, leeft in quarantaine, heeft niet eens een eigen smartphone! Het waren de mensen die hem hielpen met de marketing van zijn film *A Life on our Planet* die een account met zijn naam als een geweldige marketingkans zagen. En ze hadden gelijk: binnen 5,5 uur had hij 1 miljoen volgers. Hij brak het record voor het snelst groeiende Instagram-account ooit! Toen marketing voor de film niet meer nodig was, zijn ze meteen gestopt met zijn account.”

Wat was het resultaat van jullie actie?

“Het heeft geleid tot gesprekken met de mensen die zijn account beheren. We hebben ze uitgelegd hoe ze klimaatactivisten – met name uit het Zuiden van de wereld – wel in de schijnwerpers kunnen zetten. Ze nemen het in overweging. Maar tot nu toe geeft Attenborough geen toestemming om iets anders te doen met zijn account: hij is erg beschermend als het gaat om het ‘merk’ Attenborough. Dus nee, ik verwacht niet dat we zijn account kunnen overnemen, maar hoop dat ze ons initiatief en het werk van activisten gaan delen. Dat is een eerste stap. Dit probleem zie je bij veel machtige leiders binnen de milieu- en klimaatbeweging: ze praten niet met de meest gemarginaliseerde mensen in gebieden waar de gevolgen van klimaatverandering tastbaar zijn. We proberen daarom ook andere invloedrijke mensen, merken en organisaties te overtuigen hun platform ‘uit te lenen’ aan activisten uit

andere gebieden en met andere perspectieven.”

Op den duur geef ik zelf misschien wel al mijn volgers aan andere activisten en initiatieven. Instagram heeft me veel kansen gegeven, ik ben me daar bewust van en wil er verantwoordelijk mee omgaan. Ik zou het niet erg vinden om meer werk op de achtergrond te doen. Veel van mijn activistische werk, zoals onderzoek, lobbyen en plannen, speelt zich sowieso niet af op de voorgrond. Activisten op sociale media worden vaak meer gesteund en gevierd dan activisten aan de frontlinie, en ik wil juist geen deel uitmaken van dat probleem.” □

Geïnspireerd om meer (en andere) activisten te volgen op Instagram? Tori Tsui raadt de volgende accounts aan: @treesnpeace @greenysofi @ninagualinga @mitzijonelle @climateincolour @inamariaeshitoshikongo

BRAZILIË

Munduruku in het geweer tegen mijnbouw Anglo American

In de Braziliaanse staat Pará strijdt de Munduruku-gemeenschap al jaren voor hun land-rechten en behoud van het Amazonewoud. Afgelopen december kwamen ze met een gezamenlijke verklaring van hun 47 dorpen, nadat ze in reactie op hun verzet vele doods-bedreigingen hadden ontvangen. De Munduruku roepen mijnbouwbedrijf Anglo American en investeerder Black Rock op te stoppen met de vernietiging van hun leef-gebied. Anglo American laat in een reactie weten dat het geen vergunningen meer aan-vraagt voor mijnbouw op inheems land. Een

belangrijke doorbraak, signaleert natuur-beschermingsorganisatie Amazon Watch, maar nu gaat het om wat Anglo in de praktijk doet. Want het bedrijf heeft zijn voornemen nog niet met bewijzen gestaafd, en het Braziliaanse Mijnbouwagentschap ANM heeft recent 27 vergunningen voor koper-winning in inheems gebied aan Anglo verstrekt. De Bolsonaro-regering wil dit jaar een wet laten ingaan die alle inspraak van inheemse groepen over wat er op hun gronden gebeurt van tafel veegt.

NEDERLAND

Achtergelaten worteldoek Rijkswaterstaat wel/geen afval

Op Nederlandse oevers ligt op veel plekken meer afval dan in het meest vervuilde stuk open zee ter wereld, de Great Pacific Garbage Patch tussen Hawaï en Californië. Die opzienbarende conclusie trok onderzoeker Tim van Emmerik, van de Wageningse universiteit, in NRC in januari 2021. “Rivieren zijn vergeleken met zeeën veruit het viest”, citeert de krant hem. Kasper Heineke, vrijwilliger bij het onderzoek naar afval langs rivieren, kaartte de grote hoeveelheden blootliggend worteldoek aan die door Rijkswaterstaat worden achtergelaten, bijvoorbeeld daar waar korte stenen dammen (zogenoemde kribben) zijn verlaagd of afgebroken. Het doek belandt uiteindelijk als kleine stukjes plastic in het milieu. Rijkswaterstaat ziet dat niet als afval, hooguit als achterstallig onderhoud, en werkt aan een *biobased* variant, die na een paar jaar tot humus zou vergaan. Te mooi om waar te zijn, concludeert de Plastic Soup Foundation. Het is onduidelijk waar dat doek van gemaakt is. “Rijkswaterstaat moet geotextiel dat niet meer functioneel is sowieso gewoon opruimen”, zegt Harmen Spek van de milieuorganisatie. “Dat dat plastic afval oplevert, staat immers als een paal boven water.”

Nederland: Acht organisaties tekenen bij Raad van State beroep aan tegen omstreden tracébesluit verbreding A27 **+++ Minister van IenW** moet stikstofberekeningen tracébesluit A15 beter motiveren, concludeert Raad van State **+++** In rap tempo verdwijnen er veel soorten zweefvliegen en dat is slecht nieuws voor de natuur, concluderen **Nederlandse** en **Duitse** onderzoekers **+++ Polen:** Klimmers uitgedost als wolven beginnen actiekamp Nora219a om oerbos naast nationaal park te behoeden voor kap **+++ Verenigd Koninkrijk:** Twee scholieren in hongerstaking uit protest tegen plannen voor kolenmijn in West Cumbria **+++ Democratische Republiek Congo:** Zes parkwachters

NEDERLAND

Lucht steeds schoner

In 2019 bleef de hoeveelheid stikstofdioxide (NO₂) en fijnstof (PM₁₀) bijna in het hele land onder de Europese grenswaarden. Wel werd de norm voor stikstofdioxide plaatse-lijk nog overschreden, vooral door verkeer in binnensteden. Daarnaast veroorzaakte de intensieve veehouderij overschrijdingen van de normen voor fijnstof. Dat meldt het RIVM. Het instituut benadrukt dat luchtverontreini-ging ook onder de Europese grenswaarden nog schadelijk is voor de gezondheid. Overheden hebben in het Schone Lucht Akkoord afgesproken de luchtkwaliteit in Nederland tot 2030 verder te verbeteren, vanwege de gezondheidsrisico's voor de bevolking.

VERENIGD KONINKRIJK

Plastic dump door Brexit

Het Verenigd Koninkrijk is een van de groot-ste producenten van plastic afval in de wereld. Waar het afval sinds 1 januari 2021 niet meer van EU-landen naar ontwikkelings-landen geëxporteerd mag worden, gaat het Verenigd Koninkrijk daar na de Brexit gewoon mee door. Een woordvoerder van het Basel Action Network, dat zich inzet tegen de handel in giftig afval, is geschokkeerd. “We gingen ervan uit dat het VK de EU hierin zou volgen, maar nu blijkt dat ze nog steeds exporten van vervuild en moeilijk te recyclen plastic naar ontwikkelingslanden toestaan”, zegt Jim Puckett in *The Guardian*. Een Indonesi-sche activist van milieugroep Nexus3 voegt eraan toe: “We zien in Indonesië grote hoe-veelheden geïmporteerd Brits plastic afval dat in agrarische gemeenschappen wordt gedumpt en verbrand, door ondermaatse recyclers die slechts een klein deel van al dat afval daadwerkelijk kunnen recyclen.”

TSJECHIË

Gemeenten verzetten zich tegen ondergrondse opslag kernafval

De Tsjechische overheid heeft vier mogelijke locaties aangewezen om op grote diepte kernafval op te slaan. De betreffende gemeenten krijgen hierin geen inspraak en hebben aangekondigd zich ‘met alle moge-lijke middelen’ te verzetten tegen de komst van kernafval. Dat meldt de Europese nieuwssite *Euractiv*. De staat wil de komende tijd proefboringen uitvoeren. Een definitief besluit over welke van de vier locaties het meest geschikt is

moet in 2025 zijn genomen. De daadwerke-lijke bouw van de ondergrondse opslag zou, als de veiligheid ervan gegarandeerd kan worden, vervolgens nog minstens 40 jaar in beslag nemen. Tot op heden heeft Tsjechië, net als Neder-land, alleen tijdelijke bovengrondse opslag van radioactief afval. Milieuorganisaties wij-zen erop dat deze bovengrondse opslag niet voldoende veilig is.

ZAMBIA

Fruitvleermuis in gevaar

De een-na-grootste vleermuis, ook wel vliegende hond genoemd, is in gevaar. In Zambia leven ze met 10 miljoen in de grootste zoogdierenkolonie ter wereld. Door-dat de vleermuizen van bessen en fruit leven en daar ‘s nachts tot 50 kilometer ver voor op pad gaan, zijn ze belangrijk voor het behoud van de bossen en verspreiding van inheemse fruitsoorten en zaden. Ze worden daarom ook wel de ‘tuiniers van Afrika’ genoemd. “De boskap voor commerciële landbouw bedreigt de vleermuizen en de gemeenschappen die rond het Kasanka-natuurgebied leven”, vertelt James Mwanza aan *Al Jazeera*. Van een bufferzone rond het natuurreservaat, waar geen activiteiten zijn toegestaan, is toch al 10.000 hectare opgeofferd voor grote land-bouwbedrijven. Bufferzones zijn essentieel om te voorkomen dat ziektes, waaronder mond- en klauwzeer, van wilde dieren overspringen. In heel Zambia verdwijnt jaarlijks 240.000 tot 300.000 hectare bos voor houtkap, houtschoolproductie en landbouw.

natuurpark Virunga vermoord **+++ Bolivia:** Tuni-gletsjer smelt sneller dan verwacht en zal watertekorten in hoofdstad La Paz waarschijnlijk verergeren **+++ Japan:** Wil dit jachtseizoen 383 walvissen vangen **+++ Europa:** Ook na corona wil driekwart ondervraagden minder vliegen vanwege het klimaat, blijkt uit peiling van de Europese Investeringsbank EIB **+++** Luchtvervuiling onder de normen van de **Wereldgezondheidsorganisatie** brengen, kan jaarlijks vijftigduizend voortijdige doden schelen **+++ Wereld:** Idee voor non-proliferatieverdrag voor fossiele brandstoffen wint internationaal aan steun **+++ Nederland:** Vanaf 2023 statiegeld op blikjes **+++**

Hof doet historische uitspraak: Shell aansprakelijk voor schade

Na een juridische strijd van 13 jaar sprak de rechter op 29 januari 2021 het verlossende woord: Shell Nigeria moet Nigeriaanse boeren compenseren voor de schade die olielekages op hun land aanrichtten. De rechter oor-deelde dat Shell niet alleen meer had moeten doen om de lekkages te voor-komen, maar ook moet investeren in de kwaliteit van de pijpleidingen in Nigeria opdat er in de toekomst geen nieuwe lekkages ontstaan. Het is voor het eerst dat een in Nederland gevestigde multinational aansprakelijk wordt gesteld voor schade die het elders op de wereld heeft toegebracht. Volgens Milieudefensie, die de zaak samen met vier Nigeriaanse boeren had aan-gespannen, is het een waarschuwing voor andere Nederlandse multinationals die wereldwijd bij onrecht betrokken zijn. “Slachtoffers van milieuvervuiling, landroof of uitbuiting hebben door deze uitspraak meer kans om een juridi-sche strijd te winnen tegen betrokken bedrijven”, stelt directeur Donald Pols.

FRANKRIJK

Megadwangsom dreigt vanwege vieze lucht

In januari dit jaar verliep er wederom een deadline voor de Franse regering om de luchtkwaliteit aan de Europese normen te laten voldoen. De deadline was gesteld door de Franse Raad van State nadat bijna tachtig milieu- en burgerorganisaties de luchtverontreiniging daar aankaarten. De Raad verbond aan de verplichting een histo-risch hoge dwangsom van 10 miljoen euro per half jaar, bericht milieumagazine *Reporterre*. Frankrijk was al veroordeeld door het Europese Hof van Justitie vanwege de hoeveelheid stikstofdioxide in de lucht. Ook de Franse Rekenkamer onderstreepte vorig jaar dat de luchtkwaliteit onvoldoende verbeterd. De 392 miljoen euro die Frankrijk uitgaaf om de lucht schoner te krijgen valt in het niet bij de 5 miljard belastinggeld die is gespendeerd aan zaken waar de lucht juist viezer van wordt. *Amis de la Terre*, de Franse zusterorganisatie van Milieudefensie, vindt de situatie alarmerend. Aangekondigde milieuzones hebben pas vanaf 2023 effect en bieden geen daadwerkelijk perspectief op het uitfasen van diesel- en vervolgens benzinemotoren, schrijft de organisatie.

Duurzame maatregelen stuiten vaak op weerstand. De uitvoering zou te duur zijn of sommige mensen duperen, terwijl de voordelen voor het milieu twijfelachtig zijn. Onzin, zeggen milieclubs: de baten zijn de kosten meer dan waard. *Down to Earth* bekijkt groene regels van alle kanten. Vandaag: waterstof.

Waterstof

Groene waterstof is een duurzaam alternatief voor aardgas: bij de verbranding komt geen CO₂ vrij. Maar hoe realistisch zijn de waterstofambities in het Klimaatakkoord? En wegen de kosten wel op tegen de baten?

Tekst **Hidde Jansen** Beeld **Shutterstock**

Waterstof speelt een prominente rol binnen de energietransitie in Nederland. Met ambitieuze doelstellingen in het Klimaatakkoord (zie kader) wil de overheid de productie van groene waterstof de komende jaren flink opschroeven. Toenmalig minister Wiebes van Economische Zaken en Klimaat beloofde er vorig jaar miljoenen aan subsidies voor. Ondertussen willen bedrijven als Gasunie en Shell samen met regionale overheden met miljarden investeringen van Noord-Nederland dé waterstofregio van Europa maken. Met als paradepaardje de bouw van een enorme groene waterstoffabriek met windmolenpark op zee. Ook vanuit de wetenschap en milieclubs klinkt de roep om meer waterstof. Cor Leguijt, manager Energie en Brandstoffen bij milieuonderzoeksbureau CE Delft, begrijpt het enthousiasme. “Groene waterstof wordt – in tegenstelling tot grijze waterstof – niet geproduceerd uit aardgas, maar uit duurzaam opgewekte stroom van zonne- of windenergie. Daardoor komt bij verbranding geen vervuilende CO₂, maar alleen onschadelijke waterdamp vrij.” Ook kun je in waterstof groene stroom opslaan, vervolgt Leguijt. “Zonne- en windenergie zijn door de *Dunkelflaute* – periodes van weinig wind en zonlicht – niet altijd voldoende beschikbaar. Maar als je elektriciteit

omzet naar waterstof, kun je het op elk moment gebruiken, bijvoorbeeld als brandstof of warmtebron. Die omzetting vindt plaats door middel van elektrolyse.” Waterstof is niet nieuw. Met name de chemische industrie maakt al jaren gebruik van waterstof, vrijwel uitsluitend grijze. Grijze waterstof zorgt voor 8 procent van de totale CO₂-uitstoot in Nederland. Vergroening is dus noodzakelijk. Toch heeft Machiel Mulder, hoogleraar Regulering Energie-markten aan de Rijksuniversiteit Groningen, grote twijfels bij de haalbaarheid van de waterstofambities, onder meer vanwege de hoge prijs. “Groene waterstof is nu vijf keer duurder dan aardgas en daarmee twee tot drie keer zo duur als grijze waterstof.” Om groene waterstof goedkoper te maken, moet de prijs van elektriciteit omlaag en de hoeveelheid duurzaam opgewekte energie sterk omhoog, zegt Mulder. Met name dat laatste ziet hij niet snel gebeuren. “Momenteel wordt nog geen 2 gigawatt windenergie opgewekt op de Noordzee. Terwijl dat in 2030 11 gigawatt en in 2050 zelfs 60 gigawatt moet zijn. Waterstof komt de komende jaren dus vooral uit grijze stroom.” Vanwege het grote aandeel grijze stroom (82 procent in 2019) in de Nederlandse energiemix blokkeerde de Europese Commissie vorig jaar de subsidieplannen van Wiebes. Zulke miljoenensubsidies zijn sowieso onwenselijk, vindt Mulder. “Subsidies ont-nemen de industrie prikkels om energie te

besparen. De overheid kan beter de prijs van CO₂ verhogen, zodat de industrie een prikkel heeft om maatregelen te nemen, zoals energiebesparing.” Daarnaast zijn de subsidies volgens Mulder bedoeld voor de verkeerde oplossingen: “De gedachte is dat met schaalvergroting de prijs van groene waterstof automatisch omlaag gaat. Maar je kunt de subsidies veel beter besteden aan het omlaag brengen van de kosten van elektrolyse.”

Blauwe waterstof

Leguijt ziet de oplossing in een tussenstap: blauwe waterstof. Leguijt: “Blauwe waterstof wordt net als grijze waterstof geproduceerd uit aardgas, alleen wordt bij blauwe waterstof de uitgestoten CO₂ (tot 90% – *red.*) afgevangen en opgeslagen. Hierdoor is blauwe waterstof grotendeels klimaatneutraal. De afgevangen CO₂ kunnen we opslaan in lege aardgasvelden in de Noordzee. Daar is voldoende ruimte.” Blauwe waterstof is volgens Leguijt een goede manier om tegen lage kosten de CO₂-emissie terug te dringen. Zo kan de waterstofvraag de komende jaren duurzaam worden opgeschaald. Leguijt: “Door een toenemende aardgasprijs en verlaging van de prijs van groene stroom wordt groene waterstof vanzelf goedkoper dan blauwe waterstof. Dat zal vanaf ongeveer 2030 het geval zijn, zo hebben we met CE Delft berekend.” Maar de kritiek van hoogleraar Mulder richt zich niet alleen op de prijs: hij heeft überhaupt zijn bedenkingen bij de waarde van waterstof. Voor mobiliteit is waterstof bijvoorbeeld nauwelijks rendabel, zegt hij. “Bij het elektrolyseproces verlies je 20 procent van de energie en bij de verbranding van waterstof in de motor nog eens 20 tot 30 procent. Terwijl het verlies bij een elektromotor, waarbij je groene stroom direct uit het net

Waterstofambities Klimaatakkoord

De overheid wil:

- In 2025 75.000 ton groene waterstof produceren. Hiervoor is een elektrolysecapaciteit nodig van 500 megawatt.
- In 2030 de elektrolysecapaciteit verhogen naar 3 tot 4 gigawatt.
- In 2025 vijftig waterstoftankstations hebben gebouwd. Op dit moment kunnen waterstofauto's op vijf plekken tanken.

De overheid stimuleert ook de ontwikkeling van blauwe waterstof. Daarvoor lopen verschillende projecten, zoals Porthos.

gebruikt, maar 5 procent is. Alleen voor zwaar transport is waterstof een duurzaam alternatief, omdat je anders enorme accu's nodig hebt.”

Voor verwarming van de gebouwde omgeving liggen warmtepompen en warmtenetten veel meer voor de hand, denkt Mulder. “Waterstof voorziet vooral in de behoefte van industrie waar hoogwaardige warmte nodig is. We zetten nu dus massaal in op een hele dure optie met een zeer beperkte potentie.” Mulder vreest dat de grote behoefte aan groene stroom voor de waterstofplannen in Noord-Nederland andere elektriciteitsvragers zal verdringen. “Alleen al de elektrolyser die gebouwd wordt voor de waterstoffabriek van Shell en Gasunie zal een kwart van het huidige elektriciteitsverbruik van Nederland vragen. Daarmee kunnen we alle personenauto's en bussen in 2030 elektrisch laten rijden. Groene waterstof slokt een onevenredig groot deel van de groene stroomvoorziening op.” Leguijt is optimistischer. “Het is geen kwestie van of-of, maar van en-en. De productie van groene stroom groeit sterk en zal alleen maar verder toenemen. Bovendien kunnen we groene waterstof ook importeren uit andere landen met veel wind en zon. De grootste uitdaging is meer vraag ontwikkelen en de keten klaarmaken voor waterstof. En daarvoor zijn we op de goede weg.” □

Klein verzet

Ondanks de lockdown, ondanks de rellen en de avondklok, ondanks mutanten en ministers in campagnetijd, was het een prachtweek voor Milieudefensie. Na dertien jaar vechten voor gerechtigheid, veroordeelde de rechter de Shell-tak in Nigeria in de zaak die door vier Nigeriaanse boeren en Milieudefensie werd aangespannen: drie van de vier boeren, die hun inkomsten, hun land en gezondheid verloren door olielekken, krijgen een schadevergoeding van de vervuiler. En Shell moet van de rechter alles op alles zetten om in de toekomst nog zo'n ramp te voorkomen. *A freaking first*, aangezien er nog niet eerder een Nederlandse multinational verantwoordelijk werd gehouden voor schade buiten het land waarin ze gevestigd zijn. (En laat het alsjeblieft niet de de laatste keer zijn! p. 32) In het journal zagen we hoe *national treasure* Gerri Eickhof met coronakapsel verslag deed van de overwinning. Voorbij zijn flinke haardos, achter hem langs en dwars door hem heen, zag ik mijn collega's dansen en juichen. De directeur stak boven zijn mondkap en hoed zijn vuisten de lucht in. Kablam, vol in de kruising. Op naar de volgende uitspraak. (p. 18) We hebben het natuurlijk groots gevierd! Naar omstandigheden, dan. Eerst in de whatsappgroep, met lekker veel emoji, toen via Zoom, met van die klappende handjes in je schermpje en toen met een speech via de mail, champagne die over was van de kerst en een paar *reply-all*'s.

Hoera.

Het is voor niemand leuk, dat thuiswerken, maar een activist in een videovergadering is wel een heel, heel sneu gezicht. Je ziet ze verpieten: bleke snoetjes, hese stemmen. Ze moeten de straat op, de boom in. Een beweging zit per definitie niet stil. We kunnen veel leren van iemand als Tori, die via Instagram vele duizenden mensen bereikt met haar *Pass the Mic*-acties. (p. 8) (Heb je meteen een platform voor foto's van je *Down to Earth*-lockdown-vruchtenbrood. Ik denk aan een polaroid-filter, lekker echt, lekker anders. p. 41) Of van de podcasters, die ons weer inspireren om in actie te komen met hun verhalen, die we luisteren terwijl we verplicht door de straat ijsberen voor een frisse neus en de stappenteller. (Want in het bos is het vol, jongs. VOL! Blijf thuis!) (p. 28) Of van Kim en Maaïke, die van een buurthuis een veilige én groene plek maakten. Daar is iedereen op woensdag welkom op een coronaproof tuinfeestje, waar alle gasten helpen voedselverspilling tegen te gaan. (p. 14) Maar zolang we nog niet kunnen wat zij kunnen, moeten we het doen met klein verzet. In de tuin, bijvoorbeeld, waar je keihard in actie kunt komen om de biodiversiteit te redden van de truttige Nederlandse tegeltirannen. (p. 22) Of in bed, waar de ware activist een statement maakt met duurzame lakens en een ademend groen matrasje. (p. 42) En, de kleinst mogelijke moeite met de grootste gevolgen: denk aan het klimaat in het stembokje. Ondanks de lockdown, ondanks de rellen en de avondklok, ondanks mutanten en ministers in campagnetijd. (p. 44)

Roos van Tongerloo, redacteur

Het team van De Groene Kans. Van links naar rechts: Eman (vrijwilliger), Anca (maakt de soep), Purcy (vuurmeester), Arnold (vrijwilliger logistiek), Maaïke, Ilja, man met petje (bezoeker), Moniek (gastvrouw), Gabriëlle (vrijwilliger), Bente (stagiair), Meriam (vrijwilliger).

Wie op woensdag langs-gaat bij Huis van de Wijk 't Blommetje, helpt een handje mee. Een stuk of vijftien vrijwilligers, en de journalist ook. Het gaat vanzelf: we zetten stoelen op het gras, op anderhalve meter afstand, doen de buitenverwarming aan, tillen kratten met groente, fruit en brood naar de tafels, en vullen thermoskannen met koffie en thee. Er hangen vlaggetjes buiten en voor wie wil is er een donut. Of twee. Het is overzichtelijk druk buiten: mensen wandelen af en aan, gaan even zitten op de banken of in het gras, blijven keurig op afstand en maken praatjes met een mondkapje op. Buiten staat een *rocket stove*, een duurzame kachel die de tuinbanken van het buurthuis verwarmt, droog onder een afdak van tweedehands zeil. Het hout voor de kachel krijgt het buurthuis van de bouwvakkers aan de overkant van de straat, daar zijn pallets over. Een kleine vrouw in traditioneel Hindoestaanse kleding is druk in de weer met een hakbijl. Het gaat prima: ze woonde lange tijd in Friesland en deed dit daar iedere dag. Het is net een tuinfeestje. En dat is precies de bedoeling. “Een anderhalvemeter-tuinfeestje dan, hè”, zegt Maaïke van der Linden, Coach GGZ in de Wijk bij Combiwel. “Wij zijn een doorstroomblocatie, dus het is hier veilig. We hebben het liefst ook vlaggetjes hangen. Oh, ze wapperen weg!” Samen met Kim Oomen, buurtwerker bij Combiwel, zette zij De Groene Kans op. In hun woorden: een platform voor het bevorderen van inclusie, samenwerking en sociaal ondernemerschap, onder de paraplu van duurzaamheid. Want, legt ze uit, duurzaamheid hoeft geen doel op zich te zijn. Bij De Groene Kans is het juist de sleutel tot ander goeds. “We gingen van start aan het begin van de coronacrisis”, vertelt Maaïke. “Kim had een deal met Mustafa, manager bij de Albert Heijn op het Osdorpplein. Zij doen fantastisch mee, want ze weten inmiddels ook dat we voedselverspilling tegen moeten gaan.” Brood, groente en fruit dat vanwege strenge houdbaarheidsdata door de supermarkten niet meer mag worden gekocht, kan worden opgehaald en uitgedeeld. Met de deelbakfiets van de buurt rijden vrijwilligers af en aan, tot de tafels op het gras bij 't Blommetje liggen. “We waren een paar keer bij de Voedselbank langs geweest”, vervolgt ze. “De sfeer is daar best grimmig. Dat kan anders, dachten we, als we duurzaamheid als middel gebruiken. Als je mensen vraagt of ze willen helpen voedselverspilling tegen te gaan door wat mee te nemen, haal je alle stigma's ervan af. Halen wordt helpen. De insteek is: we doen dit voor het klimaat, en daar heeft iedereen een goed gevoel bij. Zo wordt de drempel

heel laag. De Groene Kans is van iedereen. Je hoeft geen Stadspas te laten zien of op een andere manier te bewijzen dat je wat nodig hebt. Het gaat bij ons helemaal om vertrouwen. Er zijn geen regels hier. Leer elkaar maar gewoon kennen.”

Een ander verhaal

De eerste paar keren was dat gebrek aan regels wel even wennen, leggen de vrijwilligers uit. Zeker tijdens de coronacrisis is brood op de plank lang niet voor iedereen vanzelfsprekend en waren buurtbewoners vaak bang om naar de winkel te gaan. Dus sloegen ze bij De Groene Kans hun slag. “Toen namen mensen heel veel mee, weet je wel. Niet alleen voor zichzelf, maar ook voor burens, voor vrienden, voor mensen thuis. Ze kwamen dan ontzettend vroeg al, om een uur of 8 's ochtends omdat ze bang waren dat er misschien te weinig zou zijn voor iedereen. Of ze werden kwaad: die heeft meer dan ik! En die ook! Dan is het verleidelijk om toch regels op te stellen, maar dat hebben we niet gedaan. We worden niet boos, maar spreken mensen aan. Niet op het feit dat ze veel meenemen, maar door vragen te stellen (Waarom heb je zoveel nodig?) en te benadrukken dat het mooi zou zijn als iedereen vandaag wat kan meenemen. Je kunt ook niet zoveel in je eentje op voor het niet meer houdbaar is.” Er is geen politie-agent nodig, maar een ander verhaal, zegt →

Bij Huis van de Wijk 't Blommetje in Amsterdam Nieuw-West kun je iedere woensdag groente, fruit en brood ophalen dat door de supermarkt niet meer mag worden verkocht. Maar je vindt er ook een bakkie en een goed gesprek. Zo gaat De Groene Kans voedselverspilling tegen én ontstaat een veilige plek voor mensen met de wind tegen. Tekst Roos van Tongerloo Beeld Robert Elsing

Groen hart voor de wijk

→ Maaïke. “En dat verhaal hebben wij: over het samen delen en de duurzaamheid. We zeggen het tegen iedereen: fijn dat je het meeneemt.”

Inmiddels zit het idee van samenwerken en het delen er bij alle bezoekers goed in. Op eigen initiatief begonnen ze met een namenlijst, waardoor er voor iedereen genoeg is om mee te nemen en ze elkaar meteen wat beter leren kennen. Want vóór iedereen betekent bij De Groene Kans ook mét iedereen. “Elke week zijn er tussen de veertig en zestig mensen die komen en bijna iedereen helpt mee. Als je wilt delen, hoor je samen te werken en pas als je samenwerkt kun je relaties opbouwen”, zegt Maaïke. “Inmiddels beginnen mensen weleens te zingen samen. En er ontstaan vriendschappen, mensen nemen ook andere dingen mee om te delen: zakken met kleren bijvoorbeeld, of eten van thuis. Er worden nu ook onderling taallessen gegeven, er zijn trainingen, haakclubs en een spaarkring waar je samen spaart voor wat je nodig hebt of samen voor iets dat we kunnen delen. Zo is duurzaamheid weer de sleutel.” De Groene Kans is voor sommige bezoekers zelfs de start van hun eigen zaakje: “Anka wilde een bedrijfje opzetten met gezonde smoothies”, vertelt Maaïke. “Dat kan ze hier mooi uitproberen. Met de groente die we krijgen van de supermarkten, maakt ze iedere week een enorme pan vegetarische soep. Die delen we uit, natuurlijk.”

Wind tegen

“Het is altijd een project geweest ter bevordering van inclusie: we betrekken graag mensen met een kwetsbaarheid”, stelt Maaïke. “Ik wilde met De Groene Kans in eerste instantie uitzoeken hoe we een vangnet kunnen bouwen in de wijk. Zeker nu, in de coronacrisis, is een plek waar mensen samen kunnen komen belangrijk. En dan niet door af en toe een straatfeest te organiseren. Dat gevoel moet er elke week zijn.” Want ook al is De Groene Kans voor iedereen, veel van de mensen die op woensdag langskomen hebben de wind tegen. Daarom werkt De Groene Kans samen met hulpverleners, die het buurthuis op woensdag ook bezoeken. Ilja Kleintjes, bijvoorbeeld, die werkt bij een ambulant behandelteam van GGZ inGeest. “Ik zie mijn cliënten hier en

kan dan mooi even een praatje met ze maken. En ik kan aan andere cliënten vertellen dat De Groene Kans een veilige plek is, waar je welkom bent en als je wilt kunt meehelpen. Kijk, iedereen heeft wel wat. Het is mooi dat mensen uit de wijk en mensen met bepaalde problematiek elkaar hier ontmoeten.” Maaïke vult aan: “Ilja heeft een talent voor het zien van behoeften bij mensen. Bezoekers die niet in behandeling zijn, maar wel een gesprek zouden willen hebben, weten haar nu ook te vinden.” Volgens Ilja onderscheidt De Groene Kans zich, omdat ook professionals elkaar hier ontmoeten en de handen ineen slaan. “Het is een gelegenheid om vrijblijvend mensen uit de buurt te zien, maar óók vrijwilligers en hulpverleners. Zo kunnen we onderling netwerken.” Dat gebeurt veel te weinig in de wijkzorg, vindt ze. “Samenwerken is hard nodig, want het zijn lang eilandjes van hulpverleners geweest. Niemand hoeft bij De Groene Kans het wiel opnieuw uit te vinden. Omdat ik hier zo nauw samenwerk met de rest, doe ik ook meteen mee met het ontwikkelen van andere projecten.” Maaïke knikt: “Ook voor ons geldt: iedereen doet mee. Met z’n allen zien we veel sneller wat er nodig is, en wat we kunnen organiseren.” Wie ook klaarstaat op woensdagen is Gabriël van Team ED, dat mensen helpt met hun herstel vanuit ervaringsdeskundigheid. Met hem kunnen bezoekers een stuk wandelen en bij hem hun verhaal kwijt. “Mensen hebben heus behoefte aan buiten”, legt hij uit met een Amerikaans accent. “Ze moeten

hun energie kwijt, in plaats van dagenlang achter allerlei schermen te zitten. Ik spreek met mensen die, bijvoorbeeld, in het verleden erg depressief waren. Tijdens de crisis vervallen mensen gemakkelijk in oude patronen. Ga naar buiten, buiten je eigen woning, heb sociaal contact!” Aansluiten bij de wandelgroep kan om 13 uur, nadat het eten is opgehaald. “Maar hé, we zijn flexibel. We wachten wel even. Dan kun je één op één wandelen, of samen. We kijken elke keer weer: wat zijn de behoeften? Dan passen we de wandeling aan. We krijgen zelfs mensen uit Diemen die hier komen wandelen! En uit de Baarsjes. Mooi hè? En dat mag gewoon: zoiets als De Groene Kans moet je ook niet exclusief maken.” Hij kijkt omhoog,

“Het is altijd een project geweest ter bevordering van inclusie: we betrekken graag mensen met de wind tegen” - Maaïke

naar de blauwe lucht, en laat zijn blik gaan over de mensen die inmiddels met volle tassen op stoeltjes in het gras zitten te praten. De vlaggetjes hangen weer. “We hebben echt mazzel met het weer vandaag! *Anyway, I’m really proud. I’m really happy.* Ze weten ons te vinden.” Plots kijkt hij bezorgd naar de journalist. “Je hebt geen jas aan. Heb je het niet koud, Roos? Doe een jas aan! *Be nice.*”

Een nieuwe oma

“Je hoort op het nieuws dat iedereen vereenzaamt nu”, zegt Maaïke. “Maar, weet je: ik vind de mensen die hier komen juist best wel veerkrachtig. Ik hoor niemand zeggen: ik trek het niet meer. En dat terwijl er ook veel mensen zijn met heel veel bagage. Ze worstelen zich erdoorheen. Die veerkracht is bewonderenswaardig.” Dat je niet vereenzaamt bij De Groene Kans is na één bezoekje al goed voor te stellen. Achter de tafels met brood staat Eimy. Zij werkt iedere woensdag als vrijwilliger bij De Groene Kans. “Het is veel werk, maar ik vind het gewoon gezellig. Is er iemand ziek, dan

sta ik stand-by. Het sociale contact, de praatjes, de mensen, hun verhalen... Het is mijn hobby geworden.” En dat zie je: mensen komen niet per se om een zak brood naar de tafel van Eimy. Af en toe, als het even rustig lijkt, loopt ze een rondje langs de bezoekers. Zachtjes vraagt ze mensen hoe het met ze is en wat ze nodig hebben. “Niet dat ik me met ze bemoei! Ik ben gewoon betrokken en nieuwsgierig. Ze noemen mij ook wel de burgemeester. Ik let gewoon goed op.” Een andere vrijwilliger is alvast begonnen met opruimen. Hij heeft bij De Groene Kans zelfs een nieuwe oma opgedoken. “Ja! Zo gaat dat hier. Zodat de mensen zien van hé, je hoeft helemaal niet in een isolement terecht te komen. Ook niet in een coronacrisis, als je maar vanuit jezelf een beetje probeert onder de mensen te zijn. Als ze hier handen tekortkomen, help ik mee. En wie niet helpt, kan het weer waarderen dat ik dat wel doe.”

Een tweede Kans

Het succes van De Groene Kans bleef ook niet onopgemerkt aan de andere kant van de

stad. Niet alleen pakten mensen de bus of de metro om in Osdorp een kopje koffie te drinken, ze namen de ideeën van De Groene Kans mee naar huis. “Dus er komt er nog een!”, zegt Maaïke. Zij en Kim zijn in gesprek met de Hogeschool van Amsterdam en de Buurtcampus over een tweede locatie. “We kennen de bouwstenen van De Groene Kans nu”, legt Maaïke uit. “We zetten duurzaamheid in voor verbinding en empowerment. Het zijn allemaal vreselijke woorden, maar het is wel waar. Waarom lukt het hier nou iedere keer zo goed? Je wordt hier opgevangen en dan gebeurt er wat. We zijn een groen hart, waar iedereen eigenaar van is.” De meeste bezoekers staan op, en pakken hun tassen. Er is nog brood over, en een paar gebakjes. “Pakken!” roept Maaïke. “Het is voor iedereen!” Gabriël komt in beweging: “Ik heb een oude buurman, dus ik kijk even of er iets voor hem over is.”

Eimy stoot de journalist even aan en fluistert: “Ik ben zo trots op Kim en Maaïke. De Groene Kans doet het zo goed. We helpen mensen. Met ons hart” □

Een jarenlange strijd bij de rechter leidde tot een klinkende overwinning voor de milieubeweging: Shell is verantwoordelijk voor de in Nigeria aangerichte schade. Voor de directeur van Milieudefensie is dit nog maar de eerste stap. Nu is het aan de overheid, en dus aan de kiezer.

Tekst Roos van Tongerlo Beeld Mirjam van der Linden en Marten van Dijk

“Onze overwinning op Shell geeft hoop”

Toen Donald Pols op een avond in januari glas en oud papier wegbracht om de hoek, werd hij aangesproken. “Hallo!” Het was schemer, dus even vermoedde de directeur van Milieudefensie dat hij een van de burens snel niet herkende.

Pols: “Het was een jonge moeder met kind aan de hand. Iemand die mij herkende, en me wilde bedanken voor onze rechtszaak tegen Shell. We gaven haar hoop, zei ze. Dat vat mijn gevoel van de laatste maand goed samen: met die rechtszittingen tegen Shell hebben we laten zien dat de milieubeweging stappen kan zetten. De grote stappen, die nodig zijn om klimaatverandering op deze schaal aan te pakken. Dat is de impact die nodig is. Die boodschap is een boodschap van hoop.”

Deze week werd dit sprankje hoop voorzien van een stevig fundament: Milieudefensie en vier Nigeriaanse boeren wonnen, na 13 jaar knokken, een andere zaak tegen Shell. De rechter oordeelde dat Shell Nigeria drie van de vier boeren moet compenseren voor de olievervuiling op hun land, en dat het hoofdkantoor hier in Nederland alles op alles moet zetten om lekkages in de toekomst te voorkomen. Het is voor het eerst dat een Nederlandse multinational verantwoordelijk wordt gehouden voor schade in het buitenland.

Welke schade hebben ze aangericht?

“Shell heeft in Nigeria de kosten van hun oliewinning op de bevolking en het milieu afgeschoven. In plaats van te investeren in deugdelijk en veilig pijpleidingennetwerk,

werd het een kostenpost waarop werd bezuinigd. Consequentie is dat die regio nu het meest vervuilde gebied is ter wereld. De olielekken hebben een verwoestend effect gehad op het land, het water, de natuur, de gezondheid en inkomsten van hele gemeenschappen. Omdat Milieudefensie is blijven inzetten op algemeen belang, krijgen niet alleen de drie boeren compensatie, maar ook de gemeenschap. De vraag is nu of Shell de uitspraak accepteert, of in hoger beroep gaat.”

“Maar al doen ze dat: waar de Klimaatzaak tegen Shell laat zien dat we de strijd aangaan, bewijst de winst in deze zaak tegen Shell Nigeria dat we het kunnen waar maken. Wat taboe leek, zelfs internationaal, wordt in Nederland bespreekbaar: multinationals worden aansprakelijk gesteld voor hun daden, waar dan ook ter wereld.” Pols haast zich te benadrukken dat de zaak niet gevoerd had kunnen worden zonder de steun van de leden en donateurs van Milieu-

defensie. “Dit is geen overwinning van een milieuclub, maar van een hele hoop mensen. Echte maatschappelijke verandering begint in de samenleving”, zegt hij. “Bij de overtuiging van mensen dat er verandering nodig én mogelijk is. Geloof in die twee vertaalt zich naar druk op de machthebbers, de beslissers. Dus als ik het heb over hoop, na zo’n zaak, wil dat veel zeggen. Fatalisme, het idee dat we voor een onmogelijke opdracht staan, slaat alle actie dood.”

In de media werd de strijd van Milieudefensie tegen Shell vaak omschreven als een strijd tussen David en Goliath. Wat is David onderschat geweest, hé?

“Precies. Het mooiste beeld van die strijd tussen David en Goliath was het slotpleidooi, door Anne Chatrou, voorzitter van Jongeren Milieu Actief. Niet alleen om wat ze zei, maar ook omdat zij er zat, niet ik. Anne tegen Shell, het miljardenbedrijf Shell dat de duurste advocaten van Nederland had ingehuurd. Na haar pleidooi kondigden die

advocaten aan dat ze van hun slotpleidooi afzagen. Die jonge Anne, die vroeg om haar toekomst, daar konden ze niet tegenop.” “Haar verhaal is voor mij het ultieme motief. Daarom doe ik dit werk: voor mijn drie kinderen, voor alle kinderen. Als ik zie hoe hard zij werken om een succes van hun leven te maken, dan gun ik ze een toekomst die op z’n minst zo goed is als mijn leven nu. En klimaatverandering is de grootste bedreiging van die toekomst. Jonge mensen leggen de verantwoordelijkheid terecht bij generaties voor hen. Ze mogen van ons eisen dat we die verantwoordelijkheid nemen. De generatie die nu aan de knoppen zit, is onvoldoende met de toekomst bezig. Te veel gericht op de korte termijn en het eigen economisch belang. We moeten ons de vraag blijven stellen: hoe geef ik onze aarde door? Ik zie een deel van mijn taak bij Milieudefensie als verlengstuk van mijn rol als vader.”

“Eindelijk worden multinationals aansprakelijk gesteld voor hun daden”

Heb je je altijd zo verantwoordelijk gevoeld?

“Ja. Ik heb altijd gedacht: je hebt de aarde in bruikleen van de volgende generatie. Ik ben opgegroeid in een natuurreservaat. Ik kan er met enige melancholie aan terugdenken, hoe ik daar lag op mijn rug in het Zuid-Afrikaanse bosveld. De warmte van de zon viel door de takken van de bomen op mijn huid, de wind in mijn haar, ik hoorde de vogels. Dat was puur geluk. Als dat jouw idee is van geluk, is de graafmachine die een scheur in de grond trekt je eerste reden om in actie te komen.”

Dat is een behoorlijke taak.

“Ik heb 10 jaar deelgenomen aan internationale klimaatonderhandelingen. Tien jaar onderhandelen, en de CO₂-uitstoot bleef stijgen. We zaten vast: de kaders werden door de markt bepaald. We hadden het op zo’n →

→ top met tweehonderd landen over klimaat-beleid. Sommige van die landen zijn zo arm, dat hun aandeel in de klimaatcrisis of de oplossing ervan verwaarloosbaar is. En wie zaten er niet aan tafel? Juist: multinationals. Zij zijn niet alleen een belangrijke onderdeel van bijna alle grote vraagstukken van onze tijd, ongelijkheid, afname van biodiversiteit, klimaatverandering, de risico's van kunstmatige intelligentie, ook kunnen we geen van die vraagstukken oplossen zonder over hun rol daarin na te denken. Multinationals moeten onderdeel van democratische regels zijn – net als iedereen dat is.”

Hij is even stil.

“Het is de rode draad in mijn leven geworden: ik blijf in actie komen tegen de ongelijke behandeling van multinationals. Maar dan heb ik het wel over collectieve actie, hè: anders kan ik “bomen knuffelen” tot ik blauw zie, snap je?”

*

Met Donald Pols als directeur, werd het streven van Milieudefensie gevangen in een nieuwe term: klimaatrechtvaardigheid. Een term die afrekent met het cijfertjesdenken, en de menselijke maat een plek geeft binnen de klimaatbeweging.

Pols: “Voor relatieve nieuwelingen in de klimaatbeweging voelt klimaatrechtvaardigheid als een vanzelfsprekend streven. Dat is lang niet altijd zo geweest: voor 2015 was klimaat vooral een CO₂-vraagstuk. Het had iets technocratisch: een moeilijke discussie, die werd gevoerd door een kleine club experts, alsof het niets te maken had met het bestaan van alledag. Klimaatrechtvaardigheid maakt het een discussie van gewone mensen. Onze relatie met de natuur wordt steeds verpest door een economie die is gericht op onbeperkte groei. Een groei die vooral de bovenkant van de samenleving bedient.”

Toch staat klimaatrechtvaardigheid niet in het Klimaatakkoord.
“Nee! Geloof me: we hebben alles op alles gezet om klimaatrechtvaardigheid in het Klimaatakkoord te krijgen. De Britse adviescommissie over klimaat de *UK Commission on*

“Zonder collectieve actie kan ik bomen knuffelen tot ik blauw zie”

Climate Change heeft in haar meeste recente advies een heel hoofdstuk opgesteld over klimaatrechtvaardigheid! Het is een typisch Nederlands debat, het idee dat je groen en sociaal moet scheiden. Alsof het twee verschillende werelden zijn. Wat ik zeg is: de samenleving waarin we leven is de bron van het probleem, én de oplossing. Het systeem moet om.”
“De klimaatbeweging heeft lang geen oog gehad voor de mens en de menselijke maat. Er zijn mensen die denken bij hun stem op een politieke partij de afweging te moeten maken: zorg ik voor mijn oude oma, of kies ik voor CO₂-reductie. Die keuze zou je niet hoeven moeten maken: klimaatrechtvaardigheid is ambitieus klimaatbeleid waarbij de burger erop vooruit gaat. Niks meer, niks minder. Binnen ons eigen land geldt hetzelfde als planeetbreed: de mensen die het minst bijdragen aan de klimaatcrisis zijn de mensen met de laagste inkomens. Wat je wilt is dat ook die mensen mee kunnen doen aan al het moois dat de groene transitie biedt. Concreet: multinationals moeten bijdragen aan het onderhouden van onze collectieve belangen via een CO₂-belasting – net als iedereen dat doet.”

Is dit een sociaal stemadvies?
“Ja, in de zin van: stem op een partij die sociaal en groen met elkaar verbindt. Omdat het niet anders kan, durf ik dat te stellen. Wie anders beweert, houd je voor de gek.”

Hoe nu verder?
“Om óók multinationals te bewegen hun verantwoordelijkheid te nemen, hebben we de overheid nodig. Mensen geloven niet meer in consumententappen alleen: iets minder met de auto, iets meer met de fiets, iets minder vlees eten... je houdt het niet vol als je ziet dat de overheid niet de noodzakelijke stappen neemt. Ik vind individuele gedragsverandering wél om een andere reden belangrijk: het gaat om je eigen geloofwaardigheid. Als jij daadkrachtig wilt handelen, ook naar de buitenwereld toe, met overtuiging en visie, moet je je eigen zaken op orde hebben. Ik kan niet naar de overheid of Shell stappen en ambitieus klimaatbeleid eisen als ik niet zelf de noodzakelijke actie heb ondernomen.”
“En wij laten met de Klimaatzaak zien dat je in één klap, als het een succes wordt, twee keer zoveel CO₂-uitstoot kan aanpakken als heel Nederland bij elkaar! Dus laat deze twee Shell-zaken een voorbeeld zijn. Het kan dus wel. Net zoals wij een grote multinational tot de orde kunnen roepen, kunnen we ook de overheid bewegen tot ambitieuze actie. Milieudefensie met een rechtszaak, maar wij allemaal met onze stem.” □

Janno Lanjouw (37)
Is: voedseljournalist en dagvoorzitter
Missie: kennis over vis delen om duurzame keuzes te stimuleren

De podcast De Visdetective gaat over hoe duurzaam de visserij is. Waarom dit onderwerp? “In 2019 was ik dagvoorzitter op een bijeenkomst over paling. Daar raakte ik gefascineerd door dat dier. De palingstand is sinds 1980 met 95 procent gedaald. In Zuidoost-Azië is paling heel populair, maar het is een bedreigde soort en uitvoer vanuit de EU is verboden. Daardoor is er een grootschalige smokkel ontstaan: een kilo aaltjes brengt tweeduizend euro op. Dit verhaal maakte mij nieuwsgierig naar wat er onder het wateroppervlak gebeurt. We horen veel over landbouw, maar de visserij is totaal onderbelicht. Met journalist Barbara Serulus ben ik op onderzoek uitgegaan.”

Wat willen jullie met de podcast bereiken? “Ik zeg niet: je moet stoppen met vlees en vis eten. Het is veel genuanceerder en complexer dan dat. We kunnen niet zonder de visserij: vis is een van de belangrijkste eiwitbronnen voor de mens. Ik wil dat mensen zich juist gaan interesseren voor vis en meer verschillende soorten gaan eten. De diversiteit onder water is zo ongenadig veel groter dan de belangstelling ervoor. Er worden wel duizend vissoorten gevangen en toch willen wij vooral kabeljauw, zalm en tonijn.”

Wat is dan een goede, duurzame keuze? “We maken nu een aflevering over mosselen. Dat is een van de duurzaamste soorten. Mosselen worden gekweekt in Nederland en zijn gezond. Toch eten we ze relatief weinig. We zouden sowieso meer lokale visproducten kunnen eten. De Nederlandse vangst aan platvis en rode mul, waar we een aflevering over hebben gemaakt, wordt vooral geëxporteerd naar Zuid-Europa. Zo ook kokkels, een ander lokaal product. Ondertussen importeren wij venusschelpen uit die regio. Heel onlogisch.”

“Er worden wel duizend vissoorten gevangen, maar wij willen kabeljauw, zalm en tonijn”

Betonnen fietspaden blijken een regelrechte snelweg des doods te zijn voor reptielen en amfibieën als hazelwormen en padden. De aangelegde paden versnipperen het landschap en trekken extra fietsers aan, met meer platgereden reptielen, die het pad moeten oversteken als ze naar een ander stukje bos willen, als gevolg.

Vier de verscheidenheid

De tegeltuin, de bladblazer, een kunststof gazonnetje en een betonnen bospad: Hollandser kan niet. Maar onze netheidscultus is de dood in de pot voor de biodiversiteit. “Onze tuinen zijn met hun tegels, loungesets en terrasverwarmers eerder egosystemen dan ecosystemen.” Hoe bestrijden we de aard van dit beestje?

Tekst Anne Havelaar Beeld Shutterstock

Wij Nederlanders zijn een efficiënt en opgeruimd volkje. Iedereen die weleens vanuit België of Duitsland ons land binnenrijdt, valt het meteen op: gemaaide bermen en weilanden doorsneden met opgeschoonde sloten, zodat het regenwater lekker snel naar zee kan worden afgevoerd. Nederlanders willen het liefst een huis met een tuin, maar die tuin moet wel onderhoudsarm zijn. Dus: met veel tegels of kunstgras (toch nog lekker groen). We houden wel van bos, maar dan moeten er wel fijne, betonnen paden zijn, waarover je kunt fietsen. En we houden van groen in de stad, maar dan moet het wel net-

jes bijgehouden zijn. Gladgeschoren grasveldjes met bomen van één soort, strak in het gelid. Gemeenten bladblazen wat af in de herfst, want stel je voor dat er blaadjes op de stoep blijven liggen! Dit alles zorgt weliswaar voor een aangeharkte aanblik, maar het is de dood in de pot voor biodiversiteit. Al die versteende omgevingen en gemaaide wegbermen zorgen ervoor dat insecten niet voldoende voedsel meer vinden. Ach, zult u misschien denken, wat maakt het nu uit of dat ene zweefvliegje uitsterft of dat andere wespje zich hier niet meer senang voelt? En bovendien: er zijn toch ontzettend veel insecten? “Nou, dat was wel zo, maar in de afgelopen

30 jaar is ruim driekwart van de totale insectenpopulatie verdwenen”, zegt Louise Vet, emeritus hoogleraar ecologie aan Wageningen University & Research en voormalig directeur van het Nederlands Instituut voor Ecologie (NIOO-KNAW). “Als je Bas Haring bent, denk je wellicht: ik heb honderd bestuivende soorten insecten, daar kunnen er best negentig van weg.” (Filosoof Bas Haring betoogde in 2011 in zijn boek *Plastic panda's* dat het verdwijnen van een paar honderd insectensoorten niets is om over te treuren, AH). “Veel van de bestuiving van onze gewassen kan door generalistische soorten worden gedaan, maar niet alles. Er zijn ook veel specifieke soorten die belang-

rijk zijn voor een bepaalde functie, die we vaak nog niet eens kennen. Als de een verdwijnt, dan de ander ook, maar daar kom je pas achter als ze bijna weg zijn.”

Alles van waarde is weerloos
Biodiversiteit is nogal een containerbegrip. Uit onderzoek van Motivaction, uitgevoerd in oktober 2020, blijkt dat veel Nederlanders biodiversiteit belangrijk vinden, maar dat bijna twee derde niet precies weet wat het betekent. Laat staan dat ze weten hoe ze biodiversiteit kunnen beschermen en herstellen. Een korte opfriscursus: biodiversiteit is, simpel gezegd, alle vormen van leven op aarde en de manier waarop zij samenleven. →

Wat kun je zelf doen in je tuin?

1. Wees een luie tuinier: laat afgevalen bladeren liggen, veeg ze in de borders of in een hoekje in de tuin. Ze zijn een schuilplaats voor egels, vlinders en insecten. Laat uitgebloeide planten staan. Solitaire bijen overwinteren in de holle stengels en vogels eten van de zaden. Pas als je de eerste insecten weer ziet vliegen, kun je gaan opruimen.
2. Plant inheemse planten die op verschillende tijden bloeien. Tuinplanten die alleen op uiterlijk zijn gekweekt (bijvoorbeeld hortensia of dubbelbloemige rozen) hebben nul waarde voor insecten.
3. Neem een bloeiende haag in plaats van een schutting of laat je schutting begroeien met klimop of wilde wingerd.
4. Maak een (mini)vijver. Water trekt enorm veel leven aan, vogels en insecten komen er drinken.
5. Stop met het gebruik van bestrijdingsmiddelen. Uiteindelijk komen slakkenkorrels toch ook in egels of vogels terecht.
6. Vermijd het gebruik van buitenlicht. Veel insecten worden erdoor aangetrokken, raken uitgeput en vormen een makkelijke prooi.
7. Bestrijd negatieve denkbeelden over insecten in je omgeving en leg uit waarom je een 'rommelige' tuin hebt.

Meer tips vind je op maakgrijsgroener.nl en in *Aan de slag voor insecten*, te bestellen of downloaden via de site van de Vlinderstichting.

→ Alle planten- en diersoorten zijn op een bepaalde manier afhankelijk van elkaar. Voor voedsel, maar ook voor voortplanting. Zodra er te veel soorten verdwijnen of juist één soort overheerst, verdwijnt de balans en komt het leven op aarde in de problemen (inclusief de mens). Volgens Louise Vet zijn er drie redenen om biodiversiteit te beschermen. “De eerste is ethisch van aard: wie zijn wij, dat we de natuur mogen vernietigen? De natuur heeft een eigen waarde, ook zonder dat wij die haar toekennen. Ten tweede: de natuur heeft allerlei functies waar wij volledig van afhankelijk zijn, maar dat merken we pas als functies niet meer worden vervuld. Als het niet meer lukt iets te telen op een onvruchtbare bodem, bijvoorbeeld. Of als er geen organismen meer zijn die het water schoonhouden. De natuur doet dat gratis en voor niets. Pas als het verpest is, en we het we zelf moeten oplossen, wordt er een economische

waarde aan toegekend. Maar dan is het vaak te laat. Het derde punt is dat het ecosysteem heel goed functioneert bij diversiteit: dan is het veerkrachtig. Als er dan een insect of plant uitsterft, neemt een andere soort het over. Het toverwoord is dus *verscheidenheid*. Mensen zijn ook genetisch verscheiden. Dat is handig, want als er dan een ziekte komt die ons wil aanvallen, wordt niet meteen het hele dorp ziek. Daarom zie je in monoculturen als landbouw en veeteelt zoveel plagen en ziektes. Biodiverse systemen met veel soorten zijn veel productiever.”

Lopend buffet

Terug naar insecten: wat zouden wij ervan merken als ze verdwijnen? Insecten vormen de basis van de voedselketen en zijn een lopend (of kruipend, of vliegend) buffet voor dieren als vogels, vleermuizen en kikkers. Het verdwijnen van insecten zet dus een ecologische kettingreactie in gang die nu al

merkbaar is. Zo gaat het heel slecht met de grutto, nota bene onze nationale vogel, onder meer omdat hij in de weilanden vol Engels raaigras (gras dat hoog in eiwit is en voor de intensieve melkveehouderij wordt gebruikt) niet genoeg insecten meer kan vinden om te overleven.

Een ander nuttig effect van insecten is dat ze elkaar opeten, en dan vooral de soorten waar wij niet zo dol op zijn. Die verfoeide wespen eten muggen, sluipvliegen leggen hun eitjes in eikenprocessierupsen en lieveheersbeestjes eten bladluizen. Zonder insecten zijn er ook geen wilde bloemen, want die hebben bestuiving door insecten nodig om zich voort te planten. Wilde bijen en andere insecten bestuiven trouwens ook de gewassen die wij eten. Anthonie Stip, eco-loog en projectleider bij de Vlinderstichting: “Zonder wilde bestuivers geen koffie voor je ontbijt, geen chocoladehagel, geen fruit. Wel havermout, want graansoorten worden door de wind bestoven.”

Het is overigens wel belangrijk om een verschil te maken tussen wilde bijen en honingbijen. Stip: “Honingbijen, die door imkers worden gehouden, zijn vooral effectief omdat ze met zovelen komen. Wilde bestuivers zijn per bezoek veel efficiënter dan honingbijen. Voor een egaal bestoven boom en mooi fruit blijven kwekers dus afhanke-

lijk van wilde bijen.” Maar zijn er dan geen oplossingen voor verdwijnende bestuivers? Kunnen we niet een list verzinnen? In delen van China zijn al heel lang geen bijen meer, sinds Mao de boeren opdroeg alle spreuwen uit te roeien en de insectenplaag die daarna ontstond, bestreed met pesticiden. Nu is bevruchting daar mensenwerk geworden: arbeiders schudden stuifmeel uit bloesems en bevruchten ze met kwastjes. Kan dus best. Louise Vet: “Vroeger gebeurde bestuiving in de tomatenkassen hier ook handmatig, maar dat was veel te arbeidsintensief en ook niet zo effectief. Nu bestellen glastuinders hommelmasten bij een hommelmultinational om de tomaten, komkommers en aardbeien te laten bestuiven.”

Volgens Antonie Stip moet je de ‘tamme’ hommels en honingbijen overigens eerder zien als landbouwdieren dan als wilde dieren, compleet met ziekten die met antibiotica worden bestreden. “Een nadeel van kasten met bijen neerzetten is ook dat ze in omliggende gebieden op zoek gaan naar nectar en stuifmeel, en zo het voedsel voor de neus van hun wilde soortgenoten kunnen weggapen.”

Een andere oplossing wordt gezocht in technologie: in de VS wordt geëxperimenteerd met bestuivende drones. Helaas moet het

“Het verdwijnen van insecten zet een ecologische kettingreactie in gang die nu al merkbaar is”

stuifmeel wel eerst apart worden verzameld voordat de drone het over de fruitbomen kan verspreiden, maar volgens Hortipont, vakblad voor de bloemisterij, kunnen drones de bloesems dan wel veel sneller bestuiven dan bijen dat doen. Bovendien maken ze ook hun rondjes als het koud is, en dat vertikken bijen.

Kies voor sluipwespen

Voor al deze oplossingen geldt wat Louise Vet al eerder zei: ze kosten geld, je bent afhankelijk van commerciële bedrijven, terwijl de natuur het gratis doet, als we haar maar de kans geven. Vet vindt het belangrijk dat we alles op alles zetten om biodiversiteit te beschermen en te vergroten. Ze is dan ook initiatiefnemer van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel, een stichting waarin natuurorganisaties, boerenorganisaties en kennisinstellingen hun krachten bundelen. Vet: “We moeten beginnen bij de basis: een

diversiteit aan inheemse planten en daarmee insecten. Dat betekent een ander maai-beleid, bloemrijke dijken en kruidenrijke graslanden in plaats van Engels raaigras.” Ook ziet ze de monocultuur graag vervangen door strokenteelt: geen velden vol aardappelplanten die opgevreten worden door coloradokevers, maar stroken met diverse gewassen, waardoor plagen nauwelijks kans hebben. Vet: “De landbouw is altijd gedreven door kostenreductie en efficiency: grote apparatuur, grootschalig telen. Maar nu zijn er nieuwe mogelijkheden waarmee je heel precies kunt zaaien en oogsten via robotica en drones. Dan heb je geen zwaar materieel meer nodig. Je moet mét de natuur werken en niet tegen de natuur. Zo kun je aan biologische plaagbestrijding doen met sluipwespen in plaats van bestrijdingsmiddelen.” Is het tij nog te keren, volgens haar? Vet: “Ja, de natuur staat altijd klaar om er weer op in te springen. Maar die biodiversiteit is wel

afhankelijk van verbindende elementen. Als je steden niet verbindt met achterland, kunnen er minder insecten in je tuin komen, en heb je dus ook minder vogels en vleermuizen. En dan kunnen alle organismen zich ook niet aanpassen aan veranderende situaties. Zo blijkt de paardenbloem in de stad zijn zaden dichterbij te laten landen dan op het platteland, omdat hij ‘weet’ dat waar hij zelf staat in elk geval goede grond is om te overleven. Ook zingen merels in de stad harder dan op het platteland omdat ze hier de auto’s moeten overstemmen. De natuur is dus heel veerkrachtig en adaptief, maar ze moet wel de kans krijgen.”

Minder maaien

Die kansen vergroten, daar is de Vlinderstichting ook stevig mee bezig. Anthonie Stip: “Doordat we ons lands steeds intensiever gebruiken is er veel leefgebied voor insecten verloren gegaan. Het resterende gebied, zoals dijken en wegbermen, wordt te vaak gemaaid en biedt daardoor te weinig voedsel. Gelukkig worden waterschappen en gemeenten zich steeds bewuster van het belang van biodiversiteit en willen ze daar graag een steentje aan bijdragen. De Vlinderstichting heeft een keurmerk ontwikkeld voor ecologisch bermbeheer: Kleurkeur. Dat vereist dat tot 30 procent van de berm onge-

maaid moet blijven, zodat planten blijven bloeien en als voedsel en schuilplaats voor insecten dienen. Ook wordt het maaisel afgevoerd, zodat de grond niet voedselrijker wordt. Dit klinkt vreemd, maar broodnodige inheemse planten hebben baat bij schrale grond. Als een berm wordt gemaaid met een klepelmaaier, wat nu nog gangbaar is, wordt alle vegetatie fijn gehakseld, ook de insecten en andere diertjes die in de planten zitten. Dat haksel blijft liggen met voedselrijkere grond als gevolg. Die wordt dan nog eens overvloedig besprenkeld door de stikstof uit de lucht met vervuiling als gevolg: bermen vol brandnetels en distels. Niet erg divers dus. Gemeenten, provincies en waterschappen die aan Kleurkeur meedoen, laten hun beheerders en aannemers (vaak wordt maaiwerk uitbesteed aan derde partijen – red.) aan een cursus volgen waarna ze weten hoe en wanneer ze moeten maaien. Het keurmerk is ook een stok achter de deur: gecertificeerde bedrijven kunnen zich met Kleurkeur profileren en opdrachtgevers, zoals gemeenten, hebben de garantie dat het werk goed wordt uitgevoerd en gericht is op het verhogen van de ecologische kwaliteit.”

Iedereen moet aan de bak

Maar niet alleen gemeenten en waterschappen kunnen iets doen, ook burgers zelf.

Anthonie Stip: “We zijn er niet met alleen een berm goed beheren. Iedereen moet aan de bak, ook mensen met tuinen en balkons.” Denk niet dat jouw kleine tuintje niet meetelt, want alle Nederlandse tuinen bij elkaar vormen een gebied zo groot als de Veluwe. En de helft van al die tuinen is betegeld. Stip: “In mijn eigen tuin ben ik gaan kijken naar wat er allemaal leeft. Mijn doel was om een jaar lang alle soorten wilde dieren, insecten en wilde planten te noteren. Na een jaar stond de teller op 708 soorten. Dat vond ik een openbaring, dat je op zo’n klein stukje grond zoveel biodiversiteit kunt aantreffen!” Nu is de tuin van Stip geen tegelparadijs of grindbak; dat scheelt. “Er stonden al fruitbomen en hagen, en ik heb zelf extra borders aangelegd met een mix van inheemse en uitheemse planten.”

Kreeg hij, met zijn wilde tuin, dan niet te maken met de heersende netheidscultus? “Er bestaat inderdaad nogal sterke groepsdwang om je tuin ‘netjes’ te houden. Ik hoor vaak: zo, jij hebt wel een wilde tuin, hè? Maar dan vinden ze het wél leuk dat er zoveel vogeltjes in zitten. Ik ga altijd het gesprek aan, dat leidt vaak tot begrip en acceptatie. Wij hebben als Vlinderstichting trouwens een boekje gemaakt, *Aan de slag voor insecten*, waarin wordt beschreven wat je zelf kunt doen voor insecten.”

Aan de slag voor insecten, maar dus ook voor kikkers, vleermuizen, egels en vogels. Stip: “Ja, we moeten er alles aan doen dat het verlies van biodiversiteit zo snel mogelijk stopt. Dat veldleeuweriken blijven jubelen, hommels blijven zoemen, kevers blijven peuren in mest, snoeken blijven jagen en kikkers blijven kwaken. Zonder hen is Nederland arm.”

De oplossing is volgens Stip vrij simpel: “Mens, trek je handen er wat meer van af en laat de natuur wat meer zijn gang gaan. Grote kans dat veel problemen dan grotendeels opgelost zijn.”

Helaas vinden wij, in ons grotendeels eigenhandig gecreëerde Nederland, dat erg lastig, iets aan de natuur overlaten. Onze tuinen zijn, met hun tegels, loungesets en terrasverwarmers, eerder egosystemen dan ecosystemen. Wat we daarbij lijken te vergeten is dat we zelf onderdeel zijn van dat ecosysteem. □

“Mens, trek je handen er wat meer van af en laat de natuur wat meer zijn gang gaan”

Tess Schram (29)
Is: implementatiespecialist bij Booking.com
Missie: duurzaam leven laagdrempelig maken

In je podcast *Tess to Sustainability* omschrijf je jezelf als een ‘typische millennial’ die houdt van lekkere koffie, mooie kleding en verre reizen. Vanwaar je interesse voor duurzaamheid? “Voorheen was ik totaal niet bezig met duurzaamheid. Ik kende de verhalen over smeltende ijskappen en de plastic soep, maar pas toen ik eind 2019 ging duiken bij Bali, kwam het bij me binnen. Ik zag veel plastic tussen het koraal. Ik wilde iets doen en hou van praten, dus begon ik een podcast over mijn zoektocht naar duurzaam leven. In elke aflevering interview ik een expert en ga ik een challenge aan, bijvoorbeeld plasticvrij boodschappen doen of plantaardig eten. Ik vind mezelf geen activist, ik ben geen Greta. Ik ben aan het ontdekken.”

Ben je structureel duurzamer gaan leven? “Plastic vermijden is goed te doen, vooral op de markt. Dat doe ik nog steeds. Ik was al vegetariër en de stap naar veganistisch bleek klein. Als veganist kom je niets tekort. ‘s Ochtends neem ik plantaardige yoghurt en voor mijn flat white gebruik ik haver-melk. Zelfs mijn vriend, een echte vleeseter, eet nu doordeweeks veganistisch.”

Wat is de belangrijkste les die je hebt geleerd? “De aflevering met een klimaatpsycholoog was verhelderend. Ik reis graag en vlieg het liefst de hele wereld over. Is dat niet hypocriet en hebben mijn andere acties dan wel zin? Wat blijkt: zulke dilemma’s zijn oké. Falen bestaat niet op zo’n ontdekkings-tocht. Belangrijker is dat je bewust keuzes leert maken, je informeert en dingen uitprobeert. Zo voelt verduurzamen als een gezonde drug en wil je er meer van, zonder dat je bang hoeft te zijn voor een slechte kater.”

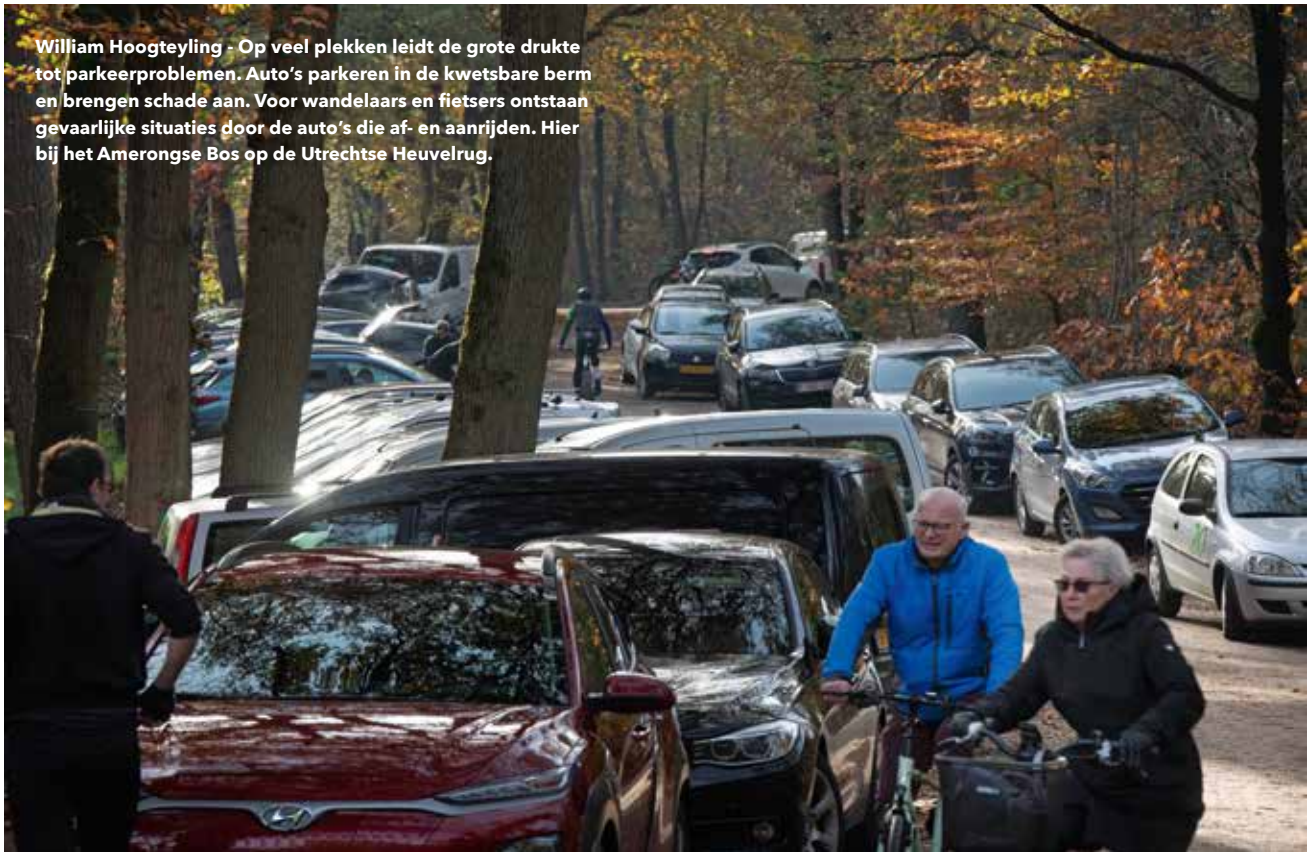
“Verduurzamen voelt als een gezonde drug”

Hutjemutje op de hei

Nu alles dicht is, blijft er maar één mogelijk uitje over: het bos. Mensen slaan dan ook massaal aan het wandelen, zeker bij mooi weer. Het bos bezwijkt ondertussen bijna onder de drukte. Tekst **Rinske Bijl** Openingsbeeld **Gerard Burgers**

Natuurorganisaties slaan alarm: op sommige dagen is het zo druk dat het zelfs lastig wordt om anderhalve meter afstand te houden. In Brabant werd de Druktemeter gelanceerd, waarop je vooraf kunt kijken waar het nog wél rustig is. De extreme drukte is lastig voor de natuurgenieter natuurlijk, die nergens meer rust en stilte kan vinden. Maar ook voor de natuur zelf is de bezoekersstroom geen pretje. Volgens driekwart van de boswachters heeft de drukte negatieve effecten op de natuur, en volgens 83 procent is er dit jaar veel meer overlast dan normaal, blijkt uit onderzoek van *Pointer*. Zwerfafval is een groot probleem, net als illegale feesten in stiltegebied, kamperen op plekken waar dat niet is toegestaan en het stoken van open vuur in kwetsbare natuur.

Aan de andere kant: wat hadden we zonder het bos ontmoeten? 62 procent van de Nederlanders zegt de eerste lockdownperiode beter door te zijn gekomen omdat ze konden ontsnappen in de natuur, volgens de Vogelbescherming. En 70 procent vindt dat de coronacrisis het belang van het beschermen en uitbreiden van de natuur heeft onderstreept. Want, zeg nou zelf, als het steeds te druk is in het bos, moet er dan niet gewoon wat meer bos bij? →

William Hoogteyling - Op veel plekken leidt de grote drukte tot parkeerproblemen. Auto's parkeren in de kwetsbare berm en brengen schade aan. Voor wandelaars en fietsers ontstaan gevaarlijke situaties door de auto's die af- en aanrijden. Hier bij het Amerongse Bos op de Utrechtse Heuvelrug.

Mel Boas - Op landgoed Heidestein hebben vrijwilligers van Utrechts Landschap de handen vol om alle bezoekers op de regels te wijzen. Er wordt gepicknickt, gevoetbald en gevliegerd. Tijdens de eerste zaterdag van de herfstvakantie deelden boa's honderd boetes uit.

Foto links - Malincha Vink - Op een mooie lentedag in maart 2020 stroomde het Bloesepark bij het Amsterdamse Bos vol met bezoekers. De gemeente riep mensen op weg te blijven, maar deze oproep werd totaal genegeerd.

Foto rechts - Caspar Huurdeman - Bij de Soester Duinen, de Pyramide van Austerlitz en de bossen van Zeist moesten parkeerplaatsen en toegangswegen worden afgesloten.

Bert Beelen - De drukte op de paden leidt tot conflicten tussen mountainbikers en wandelaars. Bij Nijmegen delen vrijwilligers kaartjes uit met fatsoensregels voor mountainbikers: fiets alleen waar het is toegestaan, in kleine groepen en benader drukke punten stapvoets. Ook plaatsten de vrijwilligers waarschuwbordjes bij gevaarlijke kruisingen.

Shutterstock - Boswachters en natuurbeheerders balen van de grote hoeveelheid zwerfafval die in het bos wordt achtergelaten.

Stein Timmerman - Ook over de grens, in het Belgische Grote Netewoud, lopen de wandelaars in een lange rij.

Vissen in troebel water

Het Nederlandse baggerbedrijf Boskalis kreeg opdracht van de Indonesische overheid om 45 hectare nieuw land op te spuiten met zand van de zandbanken rondom de Kodingareng-eilanden. De eilandbewoners wisten van niets. Nu zien zij hun visgebied in de buik van een monsterschip verdwijnen. Tekst Ike Teuling Beeld Niels Hazekamp,

Both Ends en WALHI Zuid-Sulawesi

In juli 2020 blokkeren honderden kleine vissersbootjes het schip Queen of the Netherlands voor de kust van Makassar, de hoofdstad van het Indonesische eiland Sulawesi. De blauw en wit geschilderde houten bootjes, sommige niet groter dan een kano, dobberen rondom het gigantische Nederlandse baggerschip. “Ga weg, we hebben niets meer te eten!”, schreeuwt een visser in een wanhopige poging om de vernieling van zijn visgronden te stoppen.

“Boskalis is the new colonialist!!!”, staat in dikgedrukte letters aan het einde van het actiefilmpje op sociale media. Want, net als in de tijd van de Nederlands-Indië kolonisatie, zijn het de Nederlanders die grondstoffen komen stelen, zonder de bevolking om toestemming te vragen, aldus de vissers. Tot vier keer toe gingen de vissers, afkomstig van de Kodingareng-eilanden voor de kust van Makassar, met honderden tegelijkertijd, inclusief vrouwen en kinderen, de zee op om het zandslurpende monsterschip te stoppen. “We voelden geen angst”, vertelt een van de vissers een paar maanden later via een videoverbinding. “We moeten onze gemeenschap beschermen en Boskalis weggagen.”

Nieuw land

Het Nederlandse baggerbedrijf Boskalis, eigenaar van de 231 meter lange Queen of the Netherlands, werd door de acties gedwongen de werkzaamheden enkele dagen stil te leggen, maar ging daarna onverstoorde verder met zandwinning voor de Makassar New Port container terminal.

In 2019 kreeg Boskalis de opdracht van de Indonesische overheid om 45 hectare nieuw land op te spuiten met zand afkomstig van de zandbanken rondom de Kodingareng-eilanden, een groep kleine eilandjes voor de kust die al sinds mensenheugenis wordt bewoond door vissersgemeenschappen. →

→ Op dit nieuwe land, een schiereiland pal voor de kust van de vijfde stad van Indonesië met meer dan een miljoen inwoners, moet een containerterminal verrijzen. Deze haven is onderdeel van een ambitieus nationaal project om van Indonesië met 24 nieuwe havens de concurrent van Singapore te maken.

Nooit gewaarschuwd

Toen de werkzaamheden in februari 2020 van start gingen, werden de vissers van de Kodingareng-eilanden totaal verrast door de komst van het Nederlandse monsterschip dat 35 duizend kubieke meters zand per lading van de bodem stofzuigt en het water zo troebel maakt dat vissen onmogelijk wordt.

“Boskalis is nooit naar ons toegekomen om ons te waarschuwen. En ook de overheid hebben we nooit op het eiland gezien”, vertellen de vissers, die om veiligheidsredenen niet bij naam genoemd willen worden in dit artikel. De Indonesische wetgeving verplicht bedrijven die zand winnen om te overleggen met ‘geïdentificeerde stakeholders’ – in dit geval benadeelde vissers – voordat de werkzaamheden van start gaan.

Boskalis legt in een telefoongesprek uit dat het bedrijf wel degelijk met vissers in gesprek is gegaan, maar dit proces zich beperkt heeft tot de vissersgemeenschappen op het vasteland. Het bedrijf beweert niet op de hoogte te zijn geweest van de aanwezigheid van de eilandvissers in het zandwinningsgebied en wijst iedere verantwoordelijkheid van de hand. “De bevolking van dat eiland meent nu ook getroffen te zijn. Het is een gebied dat bedoeld is voor zandwinning. Als iemand daar iets anders doet dan zandwinnen, prima, maar het is geen visgebied”, verklaart Martijn Schuttevaer, hoofd corporate communication, de opstelling van het bedrijf.

Officieel visgebied of niet, feit is dat de

gebieden waar Boskalis zand mag winnen van de Indonesische overheid overlappen met de visgronden waar de meer dan vierhonderd vissers van de Kodingareng-eilanden al generaties lang hun brood verdienen. Ook de vissers langs de kust vissen hier, maar zij konden, toen de Queen of the Netherlands drie keer per dag zand kwam opslurpen, uitwijken naar andere gebieden. Voor de vissers van de eilanden was er geen alternatief en als gevolg daarvan was de

vangst maandenlang zo mager dat ze nu met torenhoge schulden opgescheept zitten. “We lenen altijd geld om de zee op te kunnen, voor benzine. Nu stapelden de leningen zich iedere dag op omdat we keer op keer niets vingen”, vertelt een van de vissers. “Boskalis strijkt alle winst op en wij steken ons steeds dieper in de schulden”, voegt een collega woedend toe.

In oktober 2020 werden de werkzaamheden afgerond. De vissers bleven zitten met de

Mensenrechtenschendingen

Boskalis is een van de grootste baggerbedrijven ter wereld, gevestigd in het Nederlandse Papendrecht. Het bedrijf is gespecialiseerd in landaanwinning en het uitbaggeren van vaarwegen en heeft hiervoor wereldwijd honderden gigantische baggerschepen in de vaart. De jaarlijkse omzet is grofweg 2.500 miljard euro.

Boskalis kwam eerder in opspraak vanwege mensenrechtenschendingen bij baggerprojecten. Zo was het betrokken bij de verbreding van het Suezkanaal in 2015 waarvoor duizenden mensen uit hun huizen werden gejaagd en slechts gecompenseerd met een minuscuul stukje onbebouwde grond. Bij zandwinning in Kenia in 2019 beschadigde Boskalis kwetsbare ecosystemen. Ook deed het bedrijf een deel van baggerwerkzaamheden voor de omstreden Braziliaanse haven Porto do Açu, waarvoor duizenden boeren werden onteigend en wat leidde tot kusterosie en verzilting van een natuurgebied.

Boskalis is zich echter van geen kwaad bewust. “Wij zijn een bedrijf dat netjes probeert een stukje havenontwikkeling te realiseren. We dragen positief bij aan economische ontwikkeling, we creëren banen. Allemaal nobele doelen die niets met kolonialisme te maken hebben”, zegt Martijn Schuttevaer in reactie op de beschuldiging de nieuwe kolonist te zijn.

De vissers van Makassar blokkeren het baggerschip Queen of the Netherlands.

Vissersvrouwen protesteren voor het kantoor van de gouverneur van Zuid-Sulawesi.

verloren inkomsten, torenhoge schulden en ernstig verstoorde visstanden. “Wat voor toekomst hebben onze kinderen nog”, vraagt een van de vissersvrouwen zich in tranen af. “Onze visgronden zijn kapot en we zijn bang dat ze terugkomen om nog meer zand te stelen.”

“Raddraaiers”

Lokale milieuorganisatie WALHI Zuid-Sulawesi, onderdeel van het Friends of the Earth-netwerk, berekende dat de misgelopen inkomsten van de vissers oplopen tot tienduizenden euro’s per persoon. “Boskalis verdient miljoenen euro’s aan deze deal, de Nederlandse overheid krijgt de belastinginkomsten, terwijl de gemeenschap lijdt en de schulden zich opstapelen”, legt Muhammad al Amin, directeur van WALHI Zuid-Sulawesi uit.

De dorpschouwen van de gemeenschappen aan de kust ontvingen een schadevergoeding van Boskalis, maar het bedrijf wil de hoogte van het bedrag niet openbaar maken. Both Ends, een Nederlandse ngo die de vissers van Makassar bijstaat in hun strijd tegen Boskalis, twijfelt of dat geld ook direct bij de vissers terecht is gekomen in plaats van in de zakken van de dorpschouwen.

Voor de vissers van de Kodingareng-eilanden kwam financiële compensatie pas nádat de

eerste protesten hadden plaatsgevonden. Een deel van de vissers kreeg een mager bedrag van 1 miljoen rupiah (ongeveer 60 euro) uitbetaald in ruil voor de belofte te stoppen met protesteren. Dit geld kwam bovendien van de Indonesische overheid en niet van Boskalis.

“Toen de protesten startten hebben we druk uitgeoefend op de klant (de indonesische overheid – red.) dat dit netjes geadresseerd zou worden”, legt Schuttevaer de gang van zaken uit. Omdat volgens de milieuvergunning de eilandvissers geen deel uitmaken van de mogelijk getroffen gemeenschappen, ontkent Boskalis verantwoordelijk te zijn voor de geleden schade. “We hebben ons fors ingespannen om de gemeenschappen netjes te compenseren. Dat er dan een eiland is waar raddraaiers gaan protesteren trekken we ons zeker aan, maar uiteindelijk is dat een probleem van de overheid en valt het ons niet aan te rekenen”, aldus Schuttevaer.

Troebel water

De vrees van de vissersvrouw van Makassar over de terugkeer van Boskalis voor meer zand komt niet uit de lucht vallen. Ook in 2017 was het bedrijf actief in de regio, ditmaal voor het opspuiten van het Centre Point Indonesia (CPI), een kunstmatig eiland voor de kust van de stad waarop een splin-

ternieuw zakendistrict vol glimmende wolkenkrabbers en een moskee met 99 koepels moet komen.

“Boskalis creëert hier nieuwe horizonten voor al haar stakeholders”, legt projectmanager Niels Asjee – oranje hesje op een eindeloze zandvlakte – trots uit in een *flashy* online filmpje over het CPI. Maar voor de vissers bracht ook dit Nederlandse baggerproject niet meer dan troebel water en 80 procent minder visvangst. 43 families werden met geweld van hun land verdreven en de kusterosie nam dusdanig toe dat hele begraafplaatsen door de zee werden opgeslokt.

De zandwinning vond toen dicht bij de kust plaats en had vooral impact op de vissersgemeenschappen in dorpen op het vasteland. De vissers in de dorpen langs de kust zeggen ook over dit project nooit tijdig geconsulteerd te zijn of fatsoenlijk gecompenseerd voor hun verlies.

Staatssteun

Voor het opspuiten van het CPI ontving Boskalis in 2017 Nederlandse staatssteun via een exportkredietverzekering van Atradius Dutch State Business voor een bedrag van 63 miljoen euro. De Nederlandse baggersector, die vaker in opspraak komt vanwege mensenrechtenschendingen, is grootverbruiker van dit soort staatsverzekeringen.

Kinderen van de Kodingareng-eilanden houden een bord omhoog met de tekst: "Hallo Nederlanders, help ons. Stop de zandwinning van Boskalis. Help ons alstublieft dit leed te stoppen".

Omdat hun projecten op de markt niet te verzekeren zijn, springen de ministeries van Financiën en Buitenlandse Zaken bij om het Nederlandse bedrijfsleven te stimuleren dit soort risicovolle baggerprojecten toch te doen. Loopt een project mis – vanwege een faillissement of een wispelturige overheid – dan neemt de staat de kosten op zich. Gaat het goed, dan zijn de winsten voor de bedrijven.

In 2019 verzekerde Atradius DSB de Nederlandse baggersector voor een bedrag van meer dan 400 miljoen euro, een derde van het totaalbedrag aan verstrekte verzekeringen dat jaar. Ruim 30 miljoen euro daarvan ging naar Boskalis. In 2020 ontving Boskalis vier grote exportverzekeringen met in totaal een waarde van bijna 600 miljoen euro.

Volgens de Nederlandse organisatie Both Ends had Atradius DSB de exportkredietverzekering nooit mogen afgeven vanwege de grove mensenrechtenschendingen gelinkt aan het project. Ook ging het project in 2017 van start zonder geldige milieuvergunningen of betekenisvolle consultatie van de gedupeerde vissers. Dit is in strijd met Atradius’ interne mensenrechten- en duurzaamheidsbeleid en met de OESO-richtlijnen voor maatschappelijk verantwoord ondernemen.

In 2019 diende de ngo daarom samen met de vissers een klacht in tegen Atradius via het interne klachtenmechanisme van de exportkredietverzekeraar. Maar meer dan een jaar later is het nog altijd wachten op een besluit. De klachtenprocedure vindt volledig achter gesloten deuren plaats en levert de vissers voorlopig weinig concreets op.

David en Goliath

Ook andere juridische wegen die de vissers hebben bewandeld, liepen dood. WALHI Zuid-Sulawesi startte in 2017 meerdere

rechtszaken tegen de lokale overheid verantwoordelijk voor het uitgeven van de zandconcessies voor het CPI-project, maar zonder resultaat. “De rechtbanken in Indonesië functioneren slecht en zijn corrupt”, verklaart Al Amin het verlies. Ondanks het weinige vertrouwen in de Indonesische rechtspraak overweegt Al Amin ook nu weer samen met de vissers van de Kodingareng-eilanden naar de rechtbank te stappen. Niet omdat hij denkt de strijd in de rechtszaal te kunnen winnen, maar omdat een rechtszaak meer zichtbaarheid geeft aan de oneerlijke strijd van David tegen Goliath, van de kleine vissers tegen een rijke en machtige multinational als Boskalis. Both Ends probeerde in september 2020 via de Nederlandse rechter toegang te krijgen tot de milieu- en mijnbouwvergunningen op basis waarvan Boskalis de zandwinning voor het Makassar New Port project heeft uitgevoerd. Boskalis weigert deze openbaar te maken omdat het concurrentiegevoelige informatie bevat. Maar ook Both Ends vingt bot. De Nederlandse ngo werd door de rechtbank niet ontvankelijk verklaard.

“Onze acties stoppen nooit”

De vissers van de Kodingareng-eilanden hebben weinig vertrouwen in de juridische weg en aarzelden daarom geen seconde om tot directe actie over te gaan toen Boskalis vorig jaar terugkeerde naar hun visgronden, vertellen ze trots via de videoverbinding. Voor Boskalis kwamen de protesten als een totale verrassing. “Dit hadden we nooit eer-

der meegemaakt. Je zag bootjes met jonge kinderen en vrouwen onder zo’n enorm schip varen met een groot risico op ongelukken. Het was gevaarlijk en gewelddadig”, vertelt woordvoerder Schuttevaer. In hun woede gooiden de vissers soms ook molotovcocktails tegen de romp van het gigantische schip.

De acties richtten zich niet alleen tegen Boskalis zelf, maar ook tegen de verantwoordelijke politiek leiders. Meerdere malen bezetten de vissers het plein voor het kantoor van de gouverneur van Zuid-Sulawesi in de stad Makassar. Honderden eilandbewoners, waaronder ook veel vrouwen en kinderen, brachten de nacht door in de openlucht in de hoop de gouverneur te spreken te krijgen.

De gouverneur liet zijn gezicht niet zien. In plaats daarvan stuurde de Indonesische overheid de politie op de vissers af. De waterpolitie deed invallen op de eilanden, op zoek naar de woordvoerders van de acties. WALHI en andere betrokkenen ontvingen talloze mysterieuze dreigberichten via sociale media. Vier vissers werden gearresteerd op grond van het ‘ontheiligen van de nationale munteenheid’ omdat ze tijdens een bijeenkomst een envelop met zwijggeld demonstratief hadden verscheurd.

De vissers werden enkele dagen later vrijgelaten, na tussenkomst van een lokale politicus en de belofte te stoppen met actievoeren. “Maar onze acties stoppen nooit”, vertellen de vissers vastberaden. “We vechten voor ons leven en voor ons eiland”, voegt een van de vrouwen toe. “We hebben geen keus.” □

Stefan Plugge (41)
Is: marketing- en communicatiemedewerker bij Natuurmonumenten
Missie: mensen bewust maken van de waarde van de natuur

De podcast Puur Natuur bestaat sinds 2018. Waarom een podcast? “Voor mijn werk kom ik veel in natuurgebieden, waar collega’s mij de mooiste verhalen vertellen. Ik dacht: dit moeten meer mensen horen. Natuurmonumenten heeft al het tijdschrift *Puur Natuur*, maar ik wilde een iets jongere doelgroep bereiken. De meeste afleveringen worden opgenomen tijdens een wandeling door de natuur. Dat geeft een extra dynamiek. De luisteraar is dichtbij het verhaal en hoort geluiden als bladgeritsel en fluitende vogels.”

Wat was voor jou de meest gedenkwaardige aflevering? “Ter gelegenheid van 75 jaar vrijheid hebben we afgelopen jaar een serie van vijf afleveringen gemaakt over de sporen die de Tweede Wereldoorlog heeft achtergelaten in natuurgebieden. We hebben bunkers bezocht, zijn door sporen van loopgraven gelopen en hebben restanten van communicatiestations gezien. Ook hebben we in Zuid-Kennemerland delen van de Atlantikwall bezocht. Dat is een verdedigingslinie die in opdracht van Hitler is aangelegd. Inmiddels zijn die plekken weer door de natuur overgenomen en zie je dat er vleermuizen overwinteren of vlinders leven. Die kruisbestuiving tussen natuur en cultureel erfgoed vind ik supertof.”

Wil je luisteraars tot actie aanzetten? “Uiteindelijk wel. Zo hebben we een aflevering gemaakt over wilde bloemen. Daarin geeft een expert tips over hoe je in je tuin de biodiversiteit kunt bevorderen. Een aflevering over insecten ondersteunde onze campagne Alle beestjes helpen. Dit jaar voeren we weer actie voor een beter leefgebied voor insecten, want dat blijft een actueel probleem waar mensen gemakkelijk iets aan kunnen doen in hun eigen omgeving.”

“Een rechtzaak geeft zichtbaarheid aan de oneerlijke strijd van David tegen Goliath”

“De luisteraar is dichtbij het verhaal en hoort bladgeritsel en fluitende vogels”

Boer doet leven

“De boer van de toekomst bestaat al”, schrijven de auteurs. “Want overal in ons land zijn er al pioniers die aantonen dat het kan.” Dat is een fris geluid in een tijd waarin boeren vooral geassocieerd worden met irritaties, frustraties en protesten. Met tractoren op het Malieveld en boze boeren die ‘s avonds voor de deur staan van politici. Het stikstofoverschot bleek toch een serieus probleem. De natuur had er te veel onder te lijden en na jaren van pappen en nathouden moest er worden ingegrepen. “Nederland op slot”, kopten de kranten, en dat was nog ver voor avondklok en pandemie. Bouwprojecten werden stilgelegd en de maximumsnelheid van auto’s ging omlaag. De boeren zaten klem, werd er gezegd. Ze werden gemangeld door de banken. Door te lage prijzen die ze voor hun voedsel kregen. Door kritiek op het gebrek aan dierenwelzijn en steeds veranderende regels. “Iedereen snapt toch dat een koe in de wei geen milieuvervuiler is en een huppelend lammetje geen CO₂-uitstoter”, zei Bart Kemp, coördinator van de grote boerenmanifestatie, tijdens zijn toespraak op het Malieveld. “Wij zijn onderdeel van de natuur. Wij zijn boeren.” Hij was boos en klonk verongelikt. Maar veel van de stikstofuitstoot komt toch echt van boeren, en dat is niet het enige probleem. “De kwaliteit van ons landschap is de afgelopen decennia fors teruggelopen”, staat in de introductie van het boek. “Zo is er nog maar een derde over van het aantal boerenlandvogels dat we in 1960 hadden, is het aantal houtwallen gehalveerd en is de hoeveelheid insecten schrikbarend teruggelopen.” Al snel ontstond een patstelling, waar iedereen de ander schuld geeft. Daar doen de auteurs van dit boek niet aan mee. Ze kiezen voor een andere, meer positieve insteek. “Boer doet leven”, verklaren ze blijmoedig, om vervolgens een twintigtal portretten te schetsen van boeren die wél duurzaam werken. Met aandacht voor biodiversiteit, dierenwelzijn en het landschap. Heel liefdevol en met oog voor detail worden verhalen verteld van de mannen en vrouwen die er helemaal voor gaan. Die alles op alles zetten om mét de natuur te werken, in plaats van er tegenin. Nu. Op dit moment. In Nederland. “Wie op zoek is naar verweving van natuur en landbouw, wie wil zien hoe mooi dat kan zijn en hoe ze elkaar kunnen versterken, die is hier aan het juiste adres”, schrijft Caspar Janssen. En daar heeft hij gelijk in.

Thomas van Slobbe

Boer doet leven; portretten van landschapsboeren. Caspar Janssen, Jantien de Boer en Berno Strootman. Uitgeverij Lecturis, 2020. ISBN 9789462262522. 240 bladzijden, paperback. Prijs: € 25.

PUBLICATIES

Wilde dieren

Ooit verdween de bever uit het Nederlandse landschap, maar dankzij een succesvolle herintroductie is-ie weer helemaal terug. En zo zijn er hier heel wat diersoorten opnieuw uitgezet. Dat klinkt eenvoudiger dan het is, blijkt uit het spannende relaas over korhoenders die in de nachtelijke vrieskou uit Zweden worden gehaald en een autorit vanuit Polen met kwetsbare vlinders. De auteurs wisselen persoonlijke ervaringen af met achtergrondinformatie over de dieren en de beleidskeuzes die tot hun terugkomst naar Nederland hebben geleid.

Gewilde dieren. Herintroducties van dieren in Nederland. Mark Zekhuis, Louis van Oort, Luc Hoogenstein. KNNV Uitgeverij, januari 2021. ISBN 9789050117685. Hardcover. Prijs: € 27,95.

Wild leven

Wie op zoek gaat naar wat wildheid in het leven hoeft daarvoor niet ver van huis, ondervonden Koen Arts en zijn vrouw. Ze leefden een jaar lang zo ‘wild’ mogelijk door buiten te slapen en minstens de helft van de dag buiten door te brengen. Of hij dit bestaan ook aan anderen aanraadt? Je kunt het lezen in het verslag dat hij over hun wilde jaar schreef.

Wild jaar. Koen Arts. Uitgeverij Noordboek, januari 2021. ISBN 978 90 5615 669 5. 240 pagina's, paperback. Prijs: € 22,50.

Wild tuinieren

Draag een steentje bij aan de biodiversiteit door een prachtige wilde oase in je tuin of op je balkon te creëren. Voor wie niet weet waar te beginnen is deze praktische gids een uitkomst. Welke planten kies je? Hoe trek je nuttige dieren aan? Ervaren tuinier Martin Stevens loodst je er stap voor stap doorheen.

Tuinieren met wilde planten. Martin Stevens. Uitgeverij Noordboek, december 2020. ISBN 9789056156084. 192 pagina's, paperback. Prijs: € 19,90.

Goudkoorts

© 2019 WW Entertainment

De eerder in dit blad beschreven Braziliaanse telenovela *Aruanas* (zie *Down to Earth* #57) bewees al dat amusement gek genoeg prima samengaat met de zware problematiek rond de Amazone. Thema's als illegale boomkap, open mijnbouw, vervuiling en verdreven inheemse gemeenschappen worden in deze serie (nu te bekijken op Ziggo) moeiteloos verweven met overspel, verraad, corruptie en intriges. De Peruaans/Nederlandse animatiefilm *Ainbo, heldin van de Amazone* laat zien dat je zelfs een meeslepende kinderfilm (vanaf 6 jaar) over de bedreigde Amazone kunt maken. In dit magisch-realistische verhaal wordt het paradijselijke dorpje Candamo bedreigd door een vloek: de Yacuruna. Veel dorpelingen zijn ziek of gaan dood en er spoelen steeds vaker dode vissen aan. Alleen het jonge meisje Ainbo kan de vloek opheffen. Daarvoor moet ze een lange reis maken en gevaarlijke opdrachten voltooien. Een bekend, maar doeltreffend recept voor een avonturenfilm, die diepte krijgt door de verhalen die de Peruaanse filmmaker Jose Zelada als kind van zijn moeder over de Amazone hoorde. Zo is de mythische reuzenschildpad Motelo Mama in de film te zien, die de Amazone beschermt door de jungle op haar rug te nemen en deze te verstoppen voor plundersaars. Net als de wat onhandige Amazonegidsen die aanvankelijk alleen door Ainbo worden waargenomen. De machtige bomen zijn bezielde en geven Ainbo kracht.

Zonder dat ze het weet, blijkt haar overleden moeder al die tijd over haar te hebben gewaakt. De Amazone als magische, betekenisvolle plek blijkt een prachtig decor. Af en toe schieten bijzondere dieren voorbij. Mooi is dat het verhaal wordt verteld vanuit het perspectief van de bewoners van de Amazone. Ze maken onderdeel uit van de natuur om hen heen en hun lot is met dat van de natuur verweven: als het water en hun omgeving vervuild is, worden ze ziek en hebben ze te weinig te eten. Herkenbare menselijke gevoelens en zwaktes als jaloezie, wantrouwen, onzekerheid en onbeantwoorde liefde spelen een rol. De herkenbare problemen van Ainbo en de leden van haar stam maken het verhaal universeel.

Pas tijdens haar tocht ontdekt Ainbo waarom de bodem af en toe zo trilt. De jungle houdt ineens op en ze kijkt recht in een open mijn. Beneden doen grommende machines hun verwoestende werk. Het kwaad wordt versimpelachtig door de baas, een witte man die is bezeten door de Yacuruna-vloek. Geholpen door de geest van haar moeder, haar beste vriendin en haar aartsvijand moet Ainbo proberen de witte man te stoppen, voor het dorp ten prooi valt aan zijn goudkoorts.

Wendy Koops

Ainbo, heldin van de Amazone, in de bioscopen vanaf 10 februari (o.v.b.).

MULTIMEDIA Antropoceen

Wie een biertje drinkt op het Leidseplein in Amsterdam, merkt weinig van door de mens veroorzaakte klimaatcrisis. In Groningen is dat anders. Daar krijgen boeren bijvoorbeeld te maken met verzilting, waardoor een van de meest vruchtbare gebieden ter wereld ongeschikt voor landbouw dreigt te worden. Nergens in Nederland is de vingerafdruk van de mens zo zichtbaar als in de Eemshaven, is de gedachte achter het multimediaproject *Voorland Groningen - Wandelen door het Antropoceen*. Met een fotoboek en een app maken bezoekers vier fysieke wandelingen en komen ze meer te weten over verleden, heden en toekomst. Het verhaal is in ingedikte vorm te beluisteren als vierdelige radiodocumentaire. De thema's die aan bod komen: het stijgende water, de verschralende biodiversiteit, het verdwijnend erfgoed en de opwarming van de aarde.

Kijk voor boek, app en radiodoc op voorlandgroningen.nl

TELEVISIE Teun de vuilnisman

Afval is een miljoenenbusiness geworden. In Nederland gaat het om zo'n 60 miljard kilo vuilnis per jaar. Waar laten we al die troep? En wat komt er terecht van de circulaire economie, waar producenten, vuilverwerkers en overheden al zo lang over praten? Is het zo dat afval echt hoeft te bestaan? En waarom breekt er eigenlijk zo ontzettend vaak brand uit bij afvalbedrijven? In de zesdelige serie *De vuilnisman* gaat Teun van de Keuken op onderzoek uit. Per aflevering neemt hij één afvalstroom onder de loep. Zo komen de bekende grijze kliko en de vuilniszak aan bod, het plasticprobleem, de gigantische industriële reststromen uit de staalindustrie, en lozingen door grote chemieconcerns.

De vuilnisman, vanaf 28 februari om 20.25 uur op NPO 2.

ONLINE Zangvogels

In de documentaire *The Messenger* brengen onderzoekers in kaart hoe zangvogels tijdens de migratie de meest bizarre afstanden afleggen. Ook zien we hoe de populatie vanwege allerlei door mensen veroorzaakte invloeden - pesticiden, ontbossing, lichtvervuiling, klimaatverandering - razendsnel afneemt. De vogels vliegen zich massaal te pletter tegen wolkenkrabbers, raken gedesoriënteerd door licht of geluid of kunnen onderweg van of naar de streek waar ze overwinteren geen geschikte rustplekken meer vinden. Zijn zangvogels de kanarie in de kolenmijn?

The Messenger is te zien op het YouTube-kanaal van Wildlife Film Festival Rotterdam: https://youtu.be/975xgF_ptBA.

KLIMAATALARM 2021

Zondag 14 maart 14:00 - 15:30
door heel Nederland

Laat je horen voor het klimaat!
#KiesKlimaat #Klimaatalarm

 Meld je aan:
milieudefensie bit.ly/KlimaatAlarm-21

Door Corona ziet deze manifestatie er anders uit dan je misschien gewend bent. Houd onze website in de gaten en schrijf je in voor belangrijke updates. We zullen altijd de RIVM richtlijnen volgen.

Service | Recept

Jubileumvruchtenbrood

Toen ik ruim 25 jaar geleden vader werd, schreef ik niet veel later mijn eerste artikel voor dit blad, dat toen nog gewoon *Milieudefensie* heette. Is er een verband tussen beide heugelijke feiten in de geschiedenis? Jazeker. Mijn vrouw had haar voltijd baan na de bevalling weer opgepakt en ik wilde af en toe ook wel iets anders dan luiers wassen met het eco-wasmiddel dat de poepvlekken nauwelijks deed verbleken. Laat ik maar stukjes gaan schrijven, dat kan mooi vanuit huis, tijdens de slaapjes van dochterlief.

Zo gezegd, zo gedaan en daar ben ik sindsdien niet meer mee opgehouden. Ook al zijn kind één, twee en drie inmiddels niet alleen de luiers, maar het hele ouderlijke nest ontgroeid. Tijd dus voor weemoed en melancholisch terugblikken. Mijn eerste artikel in de *Milieudefensie* ging over de MeMo-beweging. De wat?! Ome Michiel legt het de jonge lezertjes uit. Deze beweging voor Mens- en Milieuvriendelijk ondernemen werkte aan een alternatief voor de 'grootschalige, op massaconsumptie gerichte wegwerpmatenschap', maar was toen wat in de vergetelheid geraakt. Dat kwam volgens de directeur van De Kleine Aarde, aanjager van de MeMo-beweging, omdat kleinschaligheid achterhaald was geraakt: brood bakken kostte in de fabriek nu eenmaal minder energie dan in eigen oven.

Zelf brood bakken gaat over zoveel meer dan energetische efficiëntie

Nu, 25 jaar later, is het tijd voor een revival: 'Small is beautiful!'. Kijk alleen al naar de fikse toename van het aantal typisch kleinschalige MeMo-bedrijfjes als bierbrouwerijen, biologische bakkers, groenten-fermenteerders. En dan zijn alle nummers van dat prachtige tijdschrift van De Kleine Aarde, vol heerlijke tips voor een zelfvoorzienend leven, onlangs ook nog eens gedigitaliseerd (zie dekleineaarde.nl). Zelf brood bakken doen we weer volop, want dat gaat over zoveel meer dan energetische efficiëntie. Met je eigen spierkracht, lokaal geteeld graan en de elementen – water, lucht, gist – een feestelijk brood bereiden, is niet in euro's of kilowatturen uit te drukken. We verspillen in ieder geval minder dan in de grootschalige industriële voedselvoorziening, alleen al omdat je met zelfgebakken brood liefdevol omspringt, als ware het je eigen kind.

Michiel Bussink verbouwt eten, geeft workshops over eten en schrijft over eten. Onder andere in zijn boeken *Eten uit de buurt*, *Lekker landschap*, *Ik eet dus ik ben* en *Smaakboek Achterhoeks fruit*. Vind hem op michielbussink.nl.

Vruchtenbrood

- 125 gram rozijnen
- 125 gram gedroogde abrikozen
- 100 gram gemengde noten
- 300 gram bloem
- 200 gram volkorenmeel
- snuf kaneel
- stukje gember
- 2 theelepels zout
- zakje gedroogde gist
- 50 gram suiker
- 50 gram boter
- 2,5 deciliter melk
- 2 eieren

Week de rozijnen en in stukjes gesneden abrikozen zo'n 20 minuten in warm water, laat ze uitlekken en dep ze droog. Meng de bloem en het meel met de zout, gist, suiker, kaneel en geraspte gember. Smelt de boter, voeg de melk toe en verwarm tot handwarmte. Maak een kuil in het meelmengsel, doe daar de losgeklopte eieren in (maar houdt daarvan een klein beetje achter) en het botermelkmengsel. Roer en kneed vervolgens zo'n 10 minuten. Meng daarna in porties de rozijnen, abrikozen en noten erdoor. Laat de deegbal afgedekt 1 uur rijzen op een warme plek. Druk hem plat op een bestoven ondergrond, rol op en laat met de naad naar beneden een uur narijzen. Bestrijk de bovenkant met de rest van het eigeel en bak in 3 kwartier gaar in een op 200 graden voorverwarde oven.

Matras

First things first: je matras. Volgens kenners is die het belang-rijkst voor een goede nachtrust. Verkrijgbaar in alle soorten en maten, zodat je wel erg uitgeslapen moet zijn om de juiste keuze te maken.

Pocketvering

Stalen veren in stoffen zakjes met een laagje polyether, schuim of latex eromheen.

Voordelen: Ventileert goed, koel, weinig kuil-vorming, betaalbaar.

Nadelen: Vatbaar voor stof en schimmels, houdt warmte niet goed vast, past niet op elektrisch verstelbare bodem, de staalindustrie is een van de meest vervuilende industrieën ter wereld.

Koud- of traagschuim

Gemaakt uit polyurethaan.

Voordelen: Past zich aan het lichaam aan, houdt warmte vast, neemt goed vocht op, comfortabel.

Nadelen: Duur, en dan nog niet altijd van even goede kwaliteit. Voor de productie van polyurethaan is polyol nodig, gemaakt van fossiele brandstof, en fosgeen, een bijzonder giftig gas. Niet bepaald milieuvriendelijk.

(Natuur)latex

Synthetische latex wordt gemaakt van aardolie. Natuurlatex is een combinatie van synthetische latex en natuurrubber. Het bestaat voor minstens 40 procent en maximaal 90 procent uit natuurrubber.

Voordelen: Hygiënisch, goede ondersteuning, comfortabel.
Nadelen: Neemt slecht vocht op, geen goede ventilatie, gaat niet zo lang mee, natuurlatex is niet zo duurzaam als het lijkt (rubberboom groeit niet om de hoek, voor de vervaardiging is zwavel en ammoniak nodig, plantages zorgen voor ontbossing).

Natuurlijk

Wol, paardenhaar, vlas, stro, hennep, kokos.

Voordelen: Vrij van gif en chemicaliën, biologisch afbreekbaar, milieuvriendelijk productieproces, goede vochtopname en ventilatie.

Nadelen: Relatief duur, natuurlijke grondstoffen zijn niet altijd milieu en/of diervriendelijker (kokosplantages bedreigen biodiversiteit, schapen worden soms hardhandig

Mmm... slapen, de meest ontspannen en milieuvriendelijke hobby die je maar kunt hebben. Toch? Nou, ook hierin zijn nogal wat keuzes te maken die meer of minder duurzaam kunnen uitpakken. *Down to Earth* zocht het voor je uit: hoe groen zijn jouw dromen?

Ben jij een groentje op het gebied van slapen?

geschoren en mishandeld en in Australië doet men aan *mulesing*: om parasieten te bestrijden snijdt men zonder verdoving de huid rond de staart weg).

De impact van een matras:

Een gemiddeld matras gaat 10 jaar mee. Jaarlijks worden er ongeveer 1,7 miljoen matrassen weggegooid. Driekwart daarvan wordt gerecycled, de rest gaat in de verbrandingsoven. Met elk gerecycled matras gaat er, volgens Renewi, 48 kilo CO₂ minder de lucht in. Er zijn veel ontwikkelingen op het gebied van duurzamere matrassen: zo is er een circulair matras op de markt en zijn er do it yourself-pakketten te koop, zodat je je eigen (natuurlijke) matras kunt maken.

Bed

Of je nu wel of niet slaapt als een os, volgens de Consumentenbond maakt je bed het verschil niet. Wel belangrijk bij de keuze voor een bed is of de bodem goed ventileert.

Ledikant

Bedombouw met spiraal- of lattenbodem.

Voordelen: Kan heel goedkoop, veel keus in design, kleur en materiaal, een beetje ombouw kan een leven lang mee, goede ventilatie.

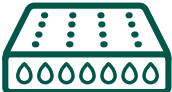
Nadelen: Vaak gemaakt van materialen die niet goed te recycleren zijn, kwaliteit is nogal uiteenlopend.

Boxspring

Pocketvering, maar dan in de bodem.

Voordelen: Comfortabel, ziet er luxueus uit.
Nadelen: Oogt groot, bekleding vatbaar voor stof, slechte ventilatie.

Waterbed

Voor de liefhebber.

Voordelen: Hygiënisch, je kunt het verwarmen, drukverlagend.

Nadelen: Moeilijk te verplaatsen, lastig om je in om te draaien, kan lek gaan, verbruikt veel energie (gemiddeld 750 kWh per jaar, zegt Milieu Centraal).

De impact van een bed:

Bedden hebben een twee keer zo lange levensduur als matrassen, maar er wordt vaker dan vroeger iets nieuws aangeschaft. Babette Porcelijn rekende in haar boek *De verborgen impact* uit dat het kopen van spullen de meeste schade aan het milieu veroorzaakt.

Bedden zijn wél uitermate geschikt voor een tweede leven bij een nieuwe eigenaar. Toch weggooien? Dan is het materiaal van belang: er zijn bijvoorbeeld bedden van karton (!). Geen problemen daar. Onbehandeld hout is ook goed te recycleren. Mdf, spaanplaat en hardboard niet, omdat er tijdens de productie chemicaliën worden toegevoegd. Ook zijn ze verlijmd:

in die lijm zit de stof formaldehyde. Die kan vrijkomen tijdens verbranding. Trouwens, ook al daarvoor, terwijl je lekker ligt te snurken.

Beddengoed

Of je nu slaapt onder een dekbed, deken of laken en met of zonder kussen, het is het materiaal dat telt (en niet de schaapjes).

Synthetisch

Polyester, microvezel.

Voordelen: Goedkoop, licht, wasbaar, geschikt voor mensen met allergieën.

Nadelen: Niet zo warm, slecht vochtdoorlatend, niet biologisch afbreekbaar, gaat niet zo lang mee, microdeeltjes die vrijkomen bij het wassen dragen bij aan plastic soep.

Dierlijk

Dons, wol.

Voordelen: Warm, vochtdoorlatend, komt van hernieuwbare bron.

Nadelen: Niet gemakkelijk wasbaar, duur, niet per se diervriendelijk (dons wordt soms geplukt van levende ganzen en eenden), sommige mensen zijn er allergisch voor.

Veganistisch

Kapok, boekweit, linnen, lyocell, katoen.

Voordelen: Kapok is veelzijdig: er kunnen kussens, dekbedden en matrassen van worden gemaakt. Boekweit is geschikt als vulling voor kussens en matrassen (zelf maken kan ook) en is een restproduct.

Linnen lakens worden zachter naarmate je ze langer gebruikt. Lyocell is zacht, sterk en hygiënisch.

Nadelen: Kapok en boekweit zijn niet wasbaar. Linnen is vooral geschikt voor de zomer. Voor de productie van lyocell is veel energie nodig en er worden chemicaliën bij gebruikt.

De impact van beddengoed:

Katoen is de meest gebruikte stof in beddengoed. De productie ervan is zeer vervuilend en verbruikt gigantische hoeveelheden water. Het Better Cotton Initiative (BCI) is opgericht om daar iets aan te doen. Het ondersteunt katoenboeren die hun bedrijf willen verduurzamen. 19 procent van de wereldwijde katoenindustrie bestaat uit Better Cotton. Bedrijven kunnen het duurzame BCI-label al voeren als 5 procent van de katoen in hun collectie Better Cotton is. Duurzaam katoen is niet hetzelfde als eco-katoen. Maar één procent van alle katoen ter wereld is daadwerkelijk biologisch. Het keurmerk daarvoor is GOTS.

Waar moet je nou op letten als je in maart wilt stemmen voor het klimaat? Nina Nuvelstijn, stagiair bij Milieudefensie, en Laura van Tamelen, coördinator public affairs bij Milieudefensie, ploegden alle partijprogramma's door en zetten de groene plannen per thema op een rijtje in een handige verkiezingstool. Tekst **Roos van Tongerloo** Beeld **Marten van Dijk**

Vijftig tinten groen beleid

Nog voor ze begon bij Milieudefensie, had Nina Nuvelstijn een plan. “Met de Verkiezingscampagne roept Milieudefensie op te stemmen voor het klimaat, op een partij met groene plannen. Maar hoe weet je op welke ‘groene’ partij je wilt stemmen? Iedere partij zegt wel iets over het klimaat, en de verschillen zijn lang niet altijd meteen duidelijk. Er worden ontzettend veel maatregelen genoemd, maar het is niet altijd gemakkelijk te bepalen welke maatregelen echt helpen tegen het klimaatprobleem. Zeker niet voor mensen die sowieso al wat moeite hebben met veel tekst en politieke taal. En als het gaat om klimaatbeleid al helemaal: ik kom woorden tegen waarvan ik denk dat lang niet iedereen weet wat ze betekenen. Dan kun je voor jezelf geen helder verhaal maken van wat er in verkiezingsprogramma's staat. Ik wil dat het voor iedereen mogelijk is om te begrijpen wat partijen wel of niet willen doen voor het klimaat. Dan kun je zelf op basis daarvan bepalen wat je belangrijk vindt en je eigen groene partij kiezen.”

Samen met Laura van Tamelen, adviseur public affairs die de lobby van Milieudefensie in politiek Den Haag coördineert en Thomas

Dolman, vrijwilliger bij Milieudefensie, zette Nuvelstijn haar tanden in de programma's van alle politieke partijen. “Het vorige kabinet heeft het Klimaatakkoord ondertekend, dus iedereen zegt dat ze groen zijn en grote ambities hebben om het akkoord te halen”, zegt Van Tamelen. “Maar in de praktijk verschillen zowel de ambities als de manieren waarop partijen denken deze te gaan halen. Dus: hoe weet je nou wat echt groen is?”

Want onder de noemer ‘groene ambities’ gaan vele nuanceverschillen schuil. Zo hebben bijna alle partijen wel iets te zeggen over CO₂-uitstoot, maar wordt lang niet iedere partij concreet als het gaat om de maatregelen die zij moeten nemen om CO₂-uitstoot te verminderen. Mobiliteit is een thema waarover zogenaamde groene plannen flink verschillen. “Als je je in de programma's verdiept, zul je zien dat sommige partijen problemen die te maken met klimaat goed proberen te praten. Dat zie je in zinnetjes als ‘het is gewoon nodig dat er meer asfalt komt’ of ‘we willen allemaal blijven vliegen’. Andere partijen geven juist aan dat Lelystad Airport niet open moet gaan, dat de luchtvaart moet krimpen en er geïnvesteerd moet worden in fietsen en OV in plaats van asfalt en luchtvaart.”

Ook de standpunten van partijen die niet direct met klimaatthema's geassocieerd worden, zoals de PVV of de VVD, zijn opgenomen in de tool. “Als ze het hebben over klimaat, nemen we het mee”, legt Nuvelstijn uit. En dat is niet eens vanzelfsprekend in alle verkiezingsprogramma's: “Sommige partijen hebben heel weinig aandacht voor onderwerpen als stikstof, landbouw en de omslag naar duurzame energie. Het is bijna niet te geloven.”

Nuvelstijn: “Het is belangrijk dat de gebruiker weet dat we niet willen laten zien wie er de groenste partij is. We willen alleen dat de kiezer inzicht krijgt in wát er gezegd wordt over klimaat. En, net zo veelzeggend: wat niet.” Van Tamelen: “Er is dus geen stemadvies verbonden aan de verkiezingstool. We willen laten zien welke onderwerpen er van belang zijn voor vergroening van Nederland en de maatregelen die politieke partijen daarvoor in gedachten hebben. Het is niet aan ons als onafhankelijke milieuorganisatie om mensen te vertellen wat ze moeten stemmen. Omdat we inzoomen op klimaat, sturen we al genoeg. We willen alleen dat mensen wéten waar ze voor kiezen.”

Hoe werkt het? De belangrijkste stellingen over klimaat zijn door Nuvelstijn en Van

Tamelen verzameld. Per stelling wordt in de tool visueel gemaakt of partijen het met de stelling eens of oneens zijn, of zich over dit punt niet of onduidelijk hebben uitgesproken. Zo zijn de verschillen in één klap duidelijk. Als je meer wilt weten, ga je met je muis over de partijlogo's om te lezen wat de partij precies schrijft over dit onderwerp. “Zo duidelijk mogelijk, zo min mogelijk extra tekst”, verduidelijkt Nuvelstijn. “Maar we gebruiken wel enkel de woorden die de partij zelf ook in hun programma gebruikt. We vullen niets in.”

Naast de tool kun je ook video's bekijken, waarin lijsttrekkers of andere partijkopstukken hun visie op klimaatbeleid geven. Kort, helder, lekker snel: maar de verschillen zijn duidelijk. “Kaag, Marijnissen, Segers, Klaver, Ploumen, Ouwehand... Rutte kon helaas niet, dus die wordt vervangen door Mark Harbers. En Hoekstra wordt vervangen door Agnes Mulder.” In de filmpjes worden de politici anderhalve minuut aan de tand gevoeld over groene onderwerpen (natuur, milieu en klimaat). Met de filmpjes heeft Van Tamelen drie doelen. “Eén: het klimaat (weer) bovenaan de agenda zetten bij de politici die we spreken, door ze er nog eens uitgebreid over na te laten denken. Twee: de kiezer een beeld geven van de groene

thema's die de komende verkiezingen bij partijen spelen en hoe standpunten van partijen daarin verschillen. Om een vollediger beeld te geven zetten we ook uitgeschreven versies van de interviews online, zodat je het rustig en volledig kunt nalezen. En drie: wie weet kunnen we nieuwe uitspraken bij de politici ontlokken over groene ambities.” Zo wordt nóg meer duidelijk.

Van Tamelen plaatst wel nog een kanttekening: “Je hoort alle politici spreken over

groene ambities, maar het wordt niet altijd even concreet. Of klimaat ook echt bovenaan hun lijstje staat, weet je niet altijd.” Dát zal de komende vier jaar duidelijk worden. ■

Je kunt de tool en de filmpjes vanaf 11 februari vinden op milieudefensie.nl/verkiezingen2021.

Om alvast over na te denken: de volgende stellingen komen aan bod bij de komende verkiezingen. En? Ben je voor, tegen, of ben je er nog niet over uit?

- Er komt een laag BTW-tarief op groente, fruit en peulvruchten en een eerlijke prijs voor vlees. Daarin zijn de milieukosten doorberekend.
- De veestapel in Nederland moet drastisch worden verkleind om stikstofproblemen op te lossen.
- Nederland stopt met de subsidie voor biomassa centrales.
- Fossiele subsidies worden zo snel mogelijk en uiterlijk per 2022 beëindigd.
- Rekeningrijden wordt in 2022 ingevoerd.
- Er komt een hogere CO₂-heffing op vervuilende industrie, om verduurzaming van de industrie te kunnen realiseren.
- De Nederlandse uitstoot van broeikasgassen is minimaal 60 procent lager in 2030 en gaat naar nul in 2040.

Denk je na over je testament?

FOTO: MARTEN VAN DIJL

Het Persoonlijk Dossier helpt!

**Weten jouw dierbaren waar je belangrijke papieren
liggen als je er niet meer bent? En wat precies je
wensen zijn? Leg het vast in je Persoonlijk Dossier.**

Ik help je graag om wat moeilijk lijkt, een stukje
gemakkelijker te maken. Het geeft een rustig
gevoel te weten dat alles goed geregeld is.

Neem contact met me op voor een vrijblijvend gesprek.
Of vraag direct het Persoonlijk Dossier aan.

Esther Martens
T 020 5507 424
esther.martens@milieudedefensie.nl

milieudedefensie
voor veranderaars

Colofon

Down to Earth
Nummer 63, februari 2021

Down to Earth is een uitgave van
Vereniging Milieudedefensie. Het wordt
gemaakt op basis van een onafhankelijk
redactiestatuut. De artikelen geven niet
noodzakelijk het standpunt van
Milieudedefensie weer.

Contact
Postbus 19199,
1000GD Amsterdam,
020 626 26 20
redactie@downtoearthmagazine.nl
www.downtoearthmagazine.nl

Redactie
Carolien Ceton (hoofdredacteur) en
Roos van Tongerloo (redacteur)

Redactieraad
Marlijn Dingshof, Karen van den Einde,
Erica Meijers, John Verhoeven

Art-direction en vormgeving
8-13 Ontwerpers, Marjan Peters.
www.8-13.nl

Druk
Senefelder Misset.
Gedrukt op 100% kringlooppapier.

Abonnement
Minimaal €35,- per jaar voor zes nummers.
Je bent dan ook lid van Milieudedefensie.
Wijzigen kan bij de Servicelijn:
service@milieudedefensie.nl of
020 626 26 20, ma t/m do van
09.30 - 16.30 uur. Opzeggen kan via
020 205 14 21, ma t/m do 08.30 -
21 uur, vr 08.30 - 18 uur, za 10 - 16 uur.

Advertenties
YUNO,
Henriëtte Tomassen,
06 508 44 808
info@yuno.nu,
www.yuno.nu

ISSN: 2211-0712

Bijlo belt...

... Zwijn

“Hallo, met Zwijn...”

“Dag Zwijn, met Vincent Bijlo, ik bel om u even te waarschuwen.”

“Waarvoor?”

“Voor de jagers.”

“Nou, dank u wel, maar dat is niet nodig hoor.”

“Ja maar, de jagers, dat moet u echt weten, hebben een ontheffing
gekregen van de avondklok.”

“Jaja, dat weet ik, dat is geregeld door de provinciale faunabeheer-
eenheden. Leuk hè?”

“Leuk? Dat is belachelijk. De jacht moet doorgang vinden, zeggen ze,
want u bent met te veel.”

“Ik ken de standpunten, meneer Bijlo. Willen jullie meer of minder
zwijnen? Minder, minder! Dat gaan we regelen. En dan gooien ze nog
een fles Jägermeister in hun mik, ach, de jagers. Ze zijn niet kwaad.
Wist u dat wij speciaal voor hen geherintroduceerd zijn in
Nederland?”

“Nee, hoe zit dat?”

“Nou, we waren uitgestorven, allemaal afgeknald, en toen heeft
prins Hendrik, u weet wel, die koninklijke hoerenloper van koningin
Wilhelmina, ons in 1908 vanuit Tsjechië weer hier op de Veluwe
neergezet. Opdat hij wat te doen had als hij niet aan het hoeren-
lopen was, dan kon hij ons bejagen, nooit gelukt natuurlijk.”

“Dat zal allemaal wel, maar dat van die ontheffing van de avondklok,
dat is toch verschrikkelijk?”

“Ik word er eerlijk gezegd niet warm of koud van. Het raakt ons niet,
de populatie zit in de lift, om maar eens een mensenterm te gebrui-
ken. Hoe meer zwijnen, hoe meer vreugd.”

“En hoe groter de kans op Afrikaanse Varkenspest?”

“Haha, dat zeggen zij, die jagers, met hun corona, hun Engelse en
Zuid-Afrikaanse mutant, wat een gasten zijn dat zeg. Ik zag er laatst
een met een mondkapje, nog nooit zoiets koddigs gezien. Zo’n kapje
is de menselijke variant van mijn wroetschijf. Ik was net aan het
rauschen met een waanzinnige zeug, je moet toch aan de frislingen
blijven werken nietwaar, en ik zag die jager, zij ook, we schoten
allebei tegelijk in een kramp. Dus of de conceptie geslaagd is, we
weten het niet, voor de zekerheid proberen we het morgen nog een
keer.”

“Heeft u overigens veel last van de coronadrukke?”

“Nee, dat valt erg mee. De mensen blijven meestal in de buurt van de
coffee to go-uitgiftepunten, en als ze verder het bos in komen dan
laat ik even mijn slagstanden zien. Eén brul en die helden op sneakers
gaan er vandoor. Maar die jagers, daar hebben wij dus totaal geen
last van. Zij mogen dan een ontheffing hebben, wij zwijnen houden
ons wel aan de avondklok!”

Vincent Bijlo

Illustratie: Renée Gubbels

Bespaar slim energie met TONZON: andere techniek, beter effect en de meest milieuvriendelijke isolatie

TONZON

Schone, drogere kruipruimte

Het wonen boven een vochtig gat in de grond is niet prettig en ongezond.

Door een onderdruk wordt continu vochtige lucht uit de kruipruimte de woning ingezogen. Dit vocht moet door ventilatie weer worden afgevoerd. Dit kost energie en daar willen we juist zo weinig mogelijk van gebruiken. TONZON Bodemfolie stopt de verdamping van vocht uit de bodem, remt het vrijkomen van schadelijk radongas en zorgt zo voor een schone, drogere kruipruimte. Misschien wel de meest duurzame maatregel voor veel Nederlandse woningen. Het biedt talloze voordelen waaronder energiebesparing. De Bodemfolie is volledig recyclebaar en ook zelf aan te brengen.

Inventieve oplossingen

TONZON heeft meer oplossingen waarmee jij jouw voordeel kan doen. Speciale folies waarmee je warmtestraling kan beperken zoals bijvoorbeeld de trefzekere radiatorfolie die onzichtbaar zijn werk doet achterop de radiator. Kijk op tonzon.nl en ontdek hoe wij jou het wonen comfortabeler, gezonder en energiezuiniger kunnen maken.

www.tonzon.nl/warmtelekken

Andere techniek, beter isolerend effect

Vloeren verliezen vrijwel alle warmte aan de onderkant. Andere soorten isolatie beperken wel het warmteverlies door geleiding, maar stralen de doorgelaten warmte aan de onderkant gewoon uit. Zo lekt 24 uur per dag warmte aan de onderkant weg, waardoor nieuwbouwwoningen met vloerverwarming nog niet echt energiezuinig zijn. Het unieke TONZON Thermoskussen reduceert deze warmtestraling trapsgewijs tot vrijwel nul. De vloer wordt sneller warm, bereikt een hogere temperatuur en houdt de warmte langer vast. Meer comfort met minder energieverbruik.

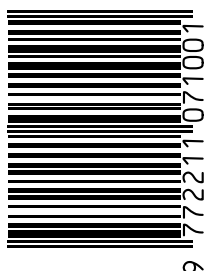
TONZON

sinds 1980

tonzon.nl

info@tonzon.nl

+31 (0)53-433 23 91

9 772211 071001